

OLTI ÁGOSTON

A Román Külügyminisztérium béke-előkészítő tevékenysége

A román Béke-előkészítő Bizottság irataiból

A román történetírás a második világháború utáni rendezés kapcsán előbb a szovjet hadsereg szerepét, majd később, a Ceaușescu-korszakban, az augusztus 23-i fordulat jelentőségét állította vizsgálódásainak középpontjába, a Béke-előkészítő Bizottság tevékenységével¹ nem foglalkozott. Már csak azért sem, mert itt megkerülhetetlen a nem kommunista diplomaták szerepe a második világháború utáni rendezés előkészítésében. Ez pedig ellentétes volt azzal a hivatalos állásponttal, amely a Román Kommunista Párt, majd később a Román Munkáspárt főszerepét hangsúlyozta az erdélyi kérdés rendezésében.² A kilencvenes évek romániai történetírása főleg a kommunista hatalomátvételre, a kommunista rendszer kiépítésére, a nagyhatalmaknak a kommunista hatalomátvételben játszott szerepére, valamint a nemzeti ellenállásra koncentrált. A második világháború utáni rendezésről írt román munkák – többnyire korábban megjelent művek átdolgozásai – nem szolgáltatott új adatokat a béke-előkészítésről.³ A bizottság tevékenységének tanulmányozása azonban elengedhetetlen a második világháború utáni magyar–román viszony, a korabeli román kisebbségpolitika, valamint a második világháborút lezáró párizsi békeszerződéshez kapcsolódó román elvárások megismeréséhez.

Magának a román békeszerződés szövegének az előkészítésében a bukaresti külpolitikuskoknak minimális szerepe volt, hiszen a nagyhatalmak által kidolgozott menetrend akkor kevés lehetőséget adott a döntések

¹ Comisia pentru studiul problemelor păcii.

² Ștefan LACHE–Gheorghe ȚUȚUI: *România și conferința de pace de la Paris din 1946*. Cluj-Napoca, 1978.

³ Gheorghe BUZATU: *România și războiul mondial din 1939–1945*. Iași, 1995; Valeriu Florin DOBRINESCU: *România și sistenul tratatelor de pace de la Paris (1919–1923)*. Iași, 1993; Uő: *România și Ungaria de la Trianon la Paris (1920–1947). Bătălia diplomatică pentru Transilvania*. București, 1996.

előkészítésébe való beleszólásra. Ezért aztán a béke-előkészítés irataiból keveset tudhatunk meg a végleges szöveg megszületésére nézve. Ezzel szemben a bizottság munkáját tanulmányozva megismerhetjük Románia háború utáni nemzetstratégiáját, mivel a testület legfőbb törekvése a román nemzeti érdekek képviseletének megalapozása, azok érvényesítésének segítése volt. Ez természetesen magába foglalta a leglényegesebb problémának számító erdélyi kérdést és a magyar–román viszonyt is.

A román politikai erők béke-előkészítő tevékenysége négy nagyobb periódusra osztható fel, amely periódusok különféle intézményeknek-szervezeteknek feleltethetők meg. Ezek a következők:

1. Béke Iroda (1942–1944),⁴
2. Béke-előkészítő Bizottság (1945–1946),
3. Békedelegáció (1946),
4. Békeszerződés alkalmazását felügyelő osztály (1946–?).⁵

A Béke Irodát *Biroul păcii* néven Mihai Antonescu külügyminiszter hozta létre 1942-ben; ez volt a Béke-előkészítő Bizottság alapja is. A Béke Iroda célja az volt, hogy Romániát felkészítse és kidolgozza a megfelelő dokumentációt a béketárgyalásokra. Megalakulásakor a külügyminiszter a bizottság tagjainak kifejtette, hogy a háború után a következő főbb problémákat kell rendezni: Dobrudza, valamint a Balkán-félszigeten és a Timok völgyében élő románok ügyét, illetve Erdély kérdését, továbbá az ország keleti határainak problémáját.⁶

Ugyancsak az alakuló ülésen Mihai Antonescu kijelentette: „Azt a hibát, amelyet országunkban már máskor elkövettek, nevezetesen hogy a nemzet sorsának történelmi felelősségét úgynevezett ad-hoc bizottságokra bízták, előkészített anyagok és informálódási lehetőség nélkül, egy olyan dokumentáció nélkül, amely megkönnyítené tevékenységét, nem ismételtethetjük meg.”⁷ Ezt elkerülendő jött létre közvetlenül a külügyminiszternek alárendelve és Ion Antonescu marsall⁸ tudomásával a Béke Iroda, amely bizottságokra és szekciókra (történelmi, gazdasági,

⁴ Iratait közli Petre Őru (szerk.): *Pacea de mâine. Documente ale Comisiei constituite în vederea pregătirii conferinței de pace de după cel de-al doilea război mondial (1942–1944)*. Editura Militară, București, 2006.

⁵ Nincs pontos adatunk arról, mikor számolták fel az osztályt.

⁶ Florica DOBRE: *Biroul păcii* (1942). Ion și Mihai Antonescu scrutează viitorul. *Dosarele istoriei*, 1997/2. 9. – Mihai Antonescu (1904–1946) jogász, politikus. 1941-ben igazságügy-miniszter, majd miniszterelnök és külügyminiszter. 1946-ban kivégezték.

⁷ Uo. 8.

⁸ Ion Antonescu (1882–1946) hivatásos katona, politikus, vezérkari főnök. 1940 szeptemberétől 1944. augusztus 23-ig miniszterelnök, conducator (vezér). 1946-ban kivégezték.

etnikai, biológiai, statisztikai, sajtó és propaganda) oszlott, az említett területek legjobb szakértőinek részvételével. A történeti szekcióban dolgozott Gheorghe I. Brătianu,⁹ Constantin C. Giurescu,¹⁰ Ioan Nistor,¹¹ Zenovie Pâclișanu,¹² Vladimir Dumitrescu,¹³ Victor Papacostea,¹⁴ Vintilă Mihăilescu,¹⁵ Ion Minea, Ștefan Ciobanu,¹⁶ Nichita Smochină,¹⁷ mindannyian elismert szakteknikérek.

A Béke Iroda alapjain, annak jogutódjaként 1945 februárjában hozták létre a Béke-előkészítő Bizottságot. A két intézményben részben ugyanazok a személyek dolgoztak az iroda meglévő munkaterve, tematikája és anyagai alapján. Vezetésével Eugen Filotti¹⁸ karrierdiplomatát bízták meg. Filotti a Nicolae Titulescu külügyminiszter körül felnövő fiatal diplomata kar egyik legjelesebb képviselője volt. Jól tudta hasznosítani a Balkánon és Budapesten diplomataként szerzett tapasztalatait. Rátermettségét bizonyítja, hogy bár az 1945. március 6-i kormányváltás¹⁹

⁹ Gheorghe I. Brătianu (1898–1953) politikus, történész, a román akadémia tagja. Egyetemi tanár a iasi (1924–1940), majd a bukaresti egyetemen (1940-től), egyben az Iorga Történettudományi Intézet igazgatója. A Nemzeti Liberális Párt egyik vezetője.

¹⁰ Constantin C. Giurescu (1901–1977) történész, a párizsi Román Iskola tagja (1923–1925). A bukaresti egyetemen egyetemi tanár, tudományos kutató, nemzeti propagandaminiszter (1940) és egyházügyi és művészeti miniszter (1940). 1974-től a román akadémia teljes jogú tagja.

¹¹ Ioan Nistor (1876–1962) történész, politikus. A cernăuți egyetem rektora (1912–1940). Többször miniszter, államtitkár. 1939–1940-ben kulturális miniszter.

¹² Zenovie Pâclișanu (1886–1957) görög katolikus lelkész, történész, a balázsfalvi teológiai szeminárium tanára (1911–1920), a központi könyvtár első igazgatója, 1919-től a román akadémia levelező tagja. 1922 és 1948 között a közoktatási minisztériumban dolgozik, külügyminisztériumi tanácsos Erdély kérdésében, a Mihai Antonescu alatt létrehozott Béke Iroda vezetője. A békekonferencián a békedelegáció tagja. Börtönben halt meg.

¹³ Vladimir Dumitrescu (?–?) régész, a bukaresti egyetem docense, majd professzora, a Nemzeti Régészeti Múzeum igazgatója (1930–1945).

¹⁴ Victor Papacostea (1900–1962) történész, a bukaresti Balkáni Tanulmányok Intézete alapítója, nemzeti liberális politikus.

¹⁵ Vintilă Mihăilescu (1890–1978) földrajztudós, a román akadémia tagja.

¹⁶ Ștefan Ciobanu (1883–1950) történész, a román akadémia tagja, majd alelnöke, besszarábiai politikus.

¹⁷ Nichita Smochină (1894–1980) történész, jogász, politikus, a román akadémia tiszteletbeli tagja. A külügyminisztérium munkatársa, kisebbségi jogi szakértő.

¹⁸ Eugen Filotti (1896–?) sajtóattasé Prágában (1926), a központi adminisztrációban, a Sajtó Ügyosztály igazgatója (1928), követ Ankarában (1935), Athénban (1936), Szófiában (1939), Budapesten (1941). 1944 ősze és 1945 március között a külügyminisztérium főtitkára, majd a béke-előkészítő osztály vezetője, azután a békekonferencián részt vevő román küldöttség politikai bizottságának technikai vezetője. 1947-ben kinevezik római nagykövetnek, de nem kapja meg a kiutazáshoz szükséges engedélyeket.

¹⁹ 1945 februárjában a kommunista párt vezette Országos Demokrata Arcvonal (Frontul Național Democrat) tüntetéseket szervezett a Rădescu tábornok vezette koalíciós kormány megdöntésére. A válság megoldására február 27-én Bukarestbe érkezett Visinszkij szovjet külügyminiszter-helyettes, aki zsarolással

után elveszítette a külügyminisztérium főtitkári tisztségét, a Béke-előkészítő Bizottság munkáját továbbra is ő koordinálta. Nem tudjuk meddig, mivel nincs éles cezúra a bizottsági munka és a békedelegáció munkája között. Ám a rendelkezésünkre álló adatok alapján valószínűsíthetjük, hogy a bizottság tevékenysége 1945 novemberében ért véget.

A bizottság tagjainak nagy része a minisztérium diplomáciai és szakértői testületeiből került ki, de szükség esetén, egy-egy konkrét téma kidolgozására más szakembereket is felkértek, vagy áthelyezésüket kérték a bizottság munkájának időszakára. Ez történt Tabacu térképésszel is, akit a Katonai Térképészeti Intézetből helyeztek át, két másik munkatárssal együtt. A bizottság munkája során együttműködött a béke-előkészítésben érdekelt többi intézménnyel is: a hadügyminisztériummal, a Központi Statisztikai Hivatallal, a Román Nemzeti Bankkal, a kisebbségi minisztériummal. A testületnek 13 tagja volt, nagyjából végig ugyanazok, eltekintve attól, hogy az államigazgatásban dolgozó személyek, ha elvesztették a közigazgatásban betöltött funkciójukat, távoztak a bizottságból is. A technikai kisegítő személyzet nagyságáról, összetételéről nincs információnk.

A bizottság 1945. február 21-i ülésen Vișoianu külügyminiszter jelenlétében vitatta meg a munkamódszereket és a prioritásokat. A miniszter a nap mint nap súlyosbodó erdélyi kérdést minősítette a legnagyobb problémának. A bizottságot minél szűkebb körben szerette volna megszervezni, és a lehető legnagyobb diszkréciót kérte tagjaitól.

Eugen Filotti, a bizottság elnöke már az alakuló ülésen leszögezte: „egy legyőzött nép helyzetében vagyunk”, s ez a további viták kiindulópontja, ennek a fényében kell elemezni a lehetőségeket. A bizottság feladata meghatározni a védelmi vonalakat, illetve a román álláspontot és érvrendszert megismertetni a győztes nagyhatalmakkal. Az első világháborút lezáró békeszerződésekből okulva, számoltak azzal a lehetőséggel is, hogy a békekonferenciát csak azért hívják össze, hogy az érintettekkel ismertessék a döntéseket. „A zöld asztalnál csak kisebb engedményeket vagy minimális javításokat tesznek, a konferencia előtt már minden el van döntve.”²⁰ A kormány nem rendelkezett elegendő információval (a Külügyminiszterek Tanácsa még nem dolgozta ki a békekonferencia

---

elérte, hogy a király március 6-án a baloldali Ekésfront vezetőjét, Petru Grozát kérje fel a kormányalakításra. Az új kormányban az ún. történelmi pártok (a paraszt és a liberális párt) nem vállaltak szerepet. Az Országos Demokrata Arcvonal a 18 miniszterből 14-et delegált a kormányba, a kommunisták szereztek meg az igazságügyi, a belügyi, a hadügyi és a gazdasági tárcát. A külügyminiszter a valamikor szovjet- és kommunistaellenes Gheorghe Tătărescu lett.

²⁰ Arhivul Ministeriului Afacerilor Externe (AMAE – a Román Külügyminisztérium Levéltára), F.(ond) Conferința de pace de la Paris, 94. cs. 42. f.

összehívásának menetrendjét) arra vonatkozóan, hogy az országnak milyen lehetőségei lesznek majd a konferencián érdekei képviselőit. A következő alapkérdések merültek fel: részt vehet-e a konferencián Románia, és ha igen, akkor milyen delegációval, illetve ezáltal lehetőséget kap-e arra, hogy hivatalos álláspontját a nagyhatalmak tudomására hozza. Mindezek miatt fontosnak gondolták a bizonyító dokumentáció azonnali összeállítását, hogy azt minél előbb a nagyhatalmak elé tárják.

A források szerint a bizottság tagjai különbséget tettek a külügyi dokumentumok alapján összeállított diplomáciai iratok és a közvéleménynek szánt propaganda között. Elhatározták, hogy összeállítják azon érvek listáját, amelyekkel esetleg Romániát támadhatják, és tematikusan csoportosított ellenérvrendszert dolgoznak ki. A bizottság szerint minden témának tartalmaznia kellett egy diplomáciai memorandumot, egy bizonyító anyagot, valamint több, előre megírt újságcikket. Ezeket a cikkeket több nyelvre (angol, orosz, francia) is le kellett fordítani. A kutatás jelenlegi fázisában azonban, mivel a Petre Constantinescu Iași²¹ vezette propagandaminisztérium anyaga nem kutatható, nem alkothatunk átfogó képet a román propaganda tevékenységéről. (Annak csak egy igen szűk szeletéről, az Erdélykutató Intézet tevékenységéről rendelkezünk részletesebb információkkal.)²² A külügyminisztérium levéltárában talált utalások szerint a propaganda elég intenzív volt: részt vettek benne a nyugati konferenciákra meghívott román személyiségek, sajtótájékoztatókat szerveztek, kiadványokat jelentettek meg, nyugati újságírókat és politikusokat láttak vendégül Romániában stb.²³

Az 1945. március 6-ai kormányváltás szakadáshoz vezetett a román diplomáciai karban is: a diplomaták többsége nem tudott azonosulni az új kormánnyal, de – Románia nemzeti érdekeinek védelmére hivatkozva – az új politikai helyzetben is megőrizte külföldi állomáshelyét. Azok is, akik az emigrációt választották, kapcsolatot tartottak fenn a román diplomatákkal, és a béketárgyalások során a román érdekek radikális szószólói lettek.²⁴ A bizottság tovább folytatta a munkáját, hiszen Gheorghe

²¹ Petre Constantinescu Iași (1892–1977) történész és politikus. A Bolgár Tudományos Akadémia és a Román Tudományos Akadémia tagja, a Petru Groza vezette kormány propagandaminisztere.

²² Stelian MĂNDRUȚ: *The Center for Studies and Research on Transylvania. Its history and activity (1942–1948)*. Bulletin of the Center for Transylvanian studies. Supplement. 1996. október. 1–18.

²³ Ilyen látogatáson vett részt John Mack angol baloldali képviselő is. Attlee miniszterelnöknek írt beszámolója megtalálható a Román Kommunista Párt iratanyagában.

²⁴ A román emigráció tevékenységének tanulmányozásához lásd Valeriu Florin DOBRINESCU: *Emigratia româna din lumea anglo-saxona 1939–1945*. Iași, 1993; Uő–Ion PĂTROIU: *Documente privind începutul organizării exilului românesc*. București, 2003.

Tătărescu,²⁵ a tapasztalt diplomata, az új román külügyminiszter fel tudta mérni a munka fontosságát és nem módosította az összetételét, annál kevésbé, mert a testület tagjai is nemzeti érdekeknek tartották munkájukat.

Kinevezése után Gheorghe Tătărescu is részt vett a bizottság soron következő ülésén, egyrészt hogy tájékozódjon addigi munkájáról, másrészt hogy megszabja az új irányt. A bizottság elnöke ekkor ismételten hangsúlyozta: csupán szakmai előkészítő szerepük van a külügyminisztériumon belül, s fő feladatuk a dokumentáció előkészítése a békekonferenciára. Az már a kormány dolga, hogy megmutassa, mi a román külpolitika stratégiája, milyen követelésekkel és milyen engedményekkel él.

Tătărescu elmondta, hogy az új politikai helyzetben milyen feladatai lesznek a bizottságnak. Míg a korábbi kormányok idején természetes volt, hogy a béketárgyalásokon az ország érdekeinek a védelme a szakképzett diplomáciai karra és a külügyminisztériumra hárul, az új helyzetben a politikai paritás lesz a meghatározó. A bizottság fogja ellátni információkkal és memorandumokkal a román delegáció új tagjait, „mert nem az ő hibájuk, hogy nem szereztek elég ismeretet ezekről a kérdésekről”.²⁶ A paritás ugyanis azt jelentette, hogy a párizsi békekongresszusra utazó delegációt²⁷ részben szakértőkből, részben politikusokból állították össze: minden bizottságnak volt egy politikai és egy szakmai vezetője. A szakmai vezetők és szakértők között találjuk a Béke-előkészítő Bizottság tagjainak nagyobb részét. A tapasztalatlan kommunista „szakértők”, mivel nem használták őket semmire, örültek a hatalmas napidíjnak és a párizsi életnek.²⁸ Alexandru Bârlădeanu²⁹ így emlékszik erre: „Amikor hat év után visszatértem az országba, a párt gazdasági

²⁵ Gheorghe Tătărescu (Târgu-Jiu, 1886.–Bukarest, 1957.) román liberális politikus, két alkalommal is miniszterelnök volt (1934. január 3.–1937. december 28., 1939. november 25.–1940. július 4.), a Groza-kormányban 1945 és 1947 között miniszterelnök-helyettes és külügyminiszter.

²⁶ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 94. cs. 107. f.

²⁷ A békekongresszún részt vevő román küldöttségnek 73 tagja volt: 13 fő küldött (Gheorghe Tătărescu miniszterelnök-helyettes és külügyminiszter, Gh. Gheorghiu-Dej, a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának főtájkára, közmunkaügyi és kommunikációs miniszter, Lucrețiu Pătrășcanu igazságügy-miniszter, Ștefan Voitec, a Román Szociáldemokrata Párt egyik főtájkára és tanügyminiszter, Lothar Rădăceanu, a másik főtájkár, emellett munkaügyi és szociális miniszter, Ion Gheorghe Maurer, a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja és államtájkár-helyettes, dr. Florica Bagdazar egészségügyi miniszter, Elena Văcărescu, Șerban Voinea, a RSDP Végrehajtó Bizottságának tagja, Dumitru Dămăceanu tábornok, Mihai Ralea, Simion Stoilov párizsi követ, Horia Grigorescu hágai követ), 22 szakértő, valamint titkárok, térképezsek, újságírók.

²⁸ Dumitru G. DANIELOPOL: *Jurnal Parizian*. Iași, 1995. 23–40.

²⁹ Alexandru Bârlădeanu (1911–1997) besszarábiai származású román kommunista politikus.

osztályához osztottak be. Rövid időn belül megalakult a román békeküldöttség. Felvettek a küldöttségbe mint gazdasági szakértőt [...] Azért osztottak be a gazdasági szakértők közé, mert bennem jobban bíztak, mint Ion Christuban, aki a valóságban a csoport vezetője volt [...] Én, aki a nehéz szovjetunióbeli élet után elértem a párizsi álmat, minél többet akartam tudni Franciaországról és a főváros kulturális életéről. Múzeumokba, színházakba jártam, sétáltam. Ennek következtében nem voltam szoros kapcsolatban a többiekkel [...]”³⁰

A bizottságon belül a legtöbb vitát talán Románia korábbi politikájának újraértelmezése váltotta ki. A kérdés az volt, hogy mi legyen Bukarest álláspontja: Romániát az események kényszerítették arra a politikára, amit folytatott, vagy kizárólag ő felelős azért? A román külpolitika történetét és az elkészített anyagokat is négy korszakra osztották: 1. az első világháborútól 1939-ig; 2. a világháború kitörését közvetlenül megelőző időszak; 3. az 1940-es válság időszaka; 4. a Szovjetunió elleni hadba lépéstől a háborúból való kilépésig. A bizottság véleménye szerint Románia a felelős az 1940–1944 közötti időszakért, de más országokkal összehasonlítva több enyhítő körülményt lehet felsorakoztatni mellette: ilyen például a Csehszlovákia sorsával kapcsolatos román álláspont, a görög éhezők megsegítése élelmiszer-szállításokkal. Mivel azonban Romániában nem volt ellenállási mozgalom, így az elkészült anyagokban inkább az ország 1940 előtti külpolitikájára helyezték a hangsúlyt, kiemelve, hogy az ország akkor eleget tett nemzetközi kötelezettségeinek. Valójában a román külügy csupán az augusztus 23-i kiugrás sikerére alapozhatott.

A másik fontos problémát az jelentette, hogy az országnak minden szomszédjával területi vitája volt: Magyarországgal Erdély kérdésében, Bulgáriával Kadrilater (Dél-Dobrudzsa) kérdésében, Jugoszláviával a Bánság volt vitatéma, a Szovjetunióval pedig Besszarábia (azaz a mai Moldáviai Köztársaság) és Bukovina, valamint Máramaros miatt. A román történetírás kezdetben csupán az erdélyi kérdéssel foglalkozott, majd Ceaușescu nemzeti kommunista fordulata után a dákoromán kontinuitáselmélet mellett Besszarábia problémájának felelevenítése is a nacionalizmust erősítette. A többi vitás kérdés kevésbé feltárt, ám a béke-előkészítés során készült anyagokból a korabeli helyzet jórészt rekonstruálható.

³⁰ Alexandru BĂRLĂDEANU: „Cei care dictau erau rușii și americanii”. *Dosarele istoriei*, 1997/2. 47.

A keleti határ

A keleti határ kérdése nemcsak a bizottság tagjait, hanem a román elitet is megosztotta. Többen az 1919-es határok mellett foglaltak állást, mert szerintük akkor a nemzetiségi elv győzött. Ennek az álláspontnak a képviselői a nemzetközi jog alapján a *status quo antéchoz* való visszatérést szorgalmazták, ellentétben azokkal, akik a nagyhatalmak által elhagyott ország reális helyzetét tartották szem előtt.³¹ Az országot elfoglalta a Vörös Hadsereg, a közintézményeket egyre jobban ellenőrizték a szovjetek, így egyre kisebb lett a kormány és az ellenzéki pártok mozgásteret.

Mindenesetre az „egy talpalatnyi földet se adjunk fel” hívei kisebbségben voltak. A többség belátta, hogy a keleti határ kérdésében a kormány tehetetlen. A háború utáni külügyminiszterek is így vélekedtek a Besszarábiai kérdéstről. Constantin Vișoianu például a bizottság ülésén kijelentette, hogy a legfontosabb az erdélyi kérdés; Tătărescu pedig úgy vélte: „semmi esélyünk a keleti területeink visszavételére, ezért nem szabad feszegessük a kérdést”, és azt hangsúlyozta, hogy Románia a pillanatnyi nemzetközi erőviszonyoktól függ.³²

A március 21-i bizottsági ülésen Edmond Ciuntu³³ javasolta, hogy Besszarábia és Bukovina kérdését az ország alkupozícióinak javítására használják fel. Kérte, hogy a bizottság tanulmányban mutassa be a keleti veszteségeket, de ne követelje a keleti területeket. Véleménye szerint így a nagyhatalmak nem vitathatnák az ország nyugati határainak a jogoságát, hiszen keleten komoly veszteségek érték Romániát.³⁴

A kormány egyetlen alkalommal sem jelentette ki hivatalosan, hogy igényt tartana a keleti területekre. Ebben két dolog játszott szerepet: egyrészt az, hogy a Groza-kormány sorsa teljes egészében a Vörös Hadsereg támogatásától függött. Másrészt, hogy a szovjetek területi követelésekkel is zsarolták a román kormányt. 1946. június 29-én F. Brovko, a Moldovai Szovjet Szocialista Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának elnöke azzal a kéréssel állt elő, hogy az összes moldovait egyesítsék egy államban, s így szabadítsák fel a román bojárok és kapitalisták uralma alól.

³¹ Valeriu Florin DOBRINESCU–D. TOMPA: *România la Conferințele de Pace (Paris 1919–1921, 1946–1947)*. Editura Neuron, Focșani, 1996. 101.

³² AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 94. cs. 101. f.

³³ Edmond Ciuntu (Bara, 1894–?) 1921–1923 között harmadtitkár Varsóban, 1925–1928-ban a Népszövetség titkárságvezetője, 1928–1933 között ugyanott a román legáció első titkára; 1934–1938 első román követ a Szovjetunióban. A háború után egy ideig a külügyminisztériumban dolgozik, a román béke delegáció tagja a párizsi konferencián.

³⁴ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 94. cs. 8. f.

Javasolta: tegyenek le egy tervet Sztálin és az SZKP Központi Bizottsága elé. Eszerint az egységes moldovai állam része lett volna a jelenleg is Romániához tartozó moldovai Covrului, Tecuci, Putna, Bacău, Tutova, Fălciu, Vaslui, Roman, Neamț, Iași, Baia, Botoșani, Dorohoi megye körülbelül 2,5 millió lakossal, a bukovinai Suceava, Câmpulung, Rădăuți, Storojineț, Cernăuți megye 853 009 lakossal és az erdélyi Naszód és Máramaros megye 305 706 lakossal.³⁵ A kutatások jelenlegi szakaszában nincs tudomásunk a terv további sorsáról, sem arról, hogy maga a terv a moldovai vezetők helyi kezdeményezésére, avagy moszkvai utasításra született-e.

A máramarosi kérdés

A Máramaros megyében élő ukránok mindent megtettek a terület Ukrajnához (Kárpátaljához) csatolása érdekében. Január 28-án „egyesülési” nagygyűlést tartottak Máramarosszigeten, ahol kikiáltották Máramaros és Szovjet-Ukrajna egyesülését, sőt vezetőik üzenetet küldtek Sztálinnak és Szovjet-Ukrajna vezetőjének, Hruscsovnak, s kérték, hogy Máramarost integrálják a Szovjetunióba. Az ott élő románok Zaharcsenko marsallhoz fordultak, aki cinikusan azt javasolta: szervezzenek ők is egy tüntetést.³⁶

1945. január 28-án az ukrán nemzetiségű Ion (Ivan) Odovicsiuk vezette Népi Tanács átvette a megye irányítását, és bevezette az ukrán közigazgatást. A románok véleményét bemutató *Maramureșul* lapot betiltották, az újságot kiadó nyomdát bezárták, a román vezetőket részben elűldözték, részben letartóztatták vagy megölték. 1945. február elején az ukránok újabb nagygyűlésen kinevezték a terület adminisztrálására a megyei tanácsot; elrendelték az ukrán nyelv használatát, a szovjet hadsereg által kiadott rubel és pengő rögzített árfolyomát, az ukrán iskolák megnyitását; s hetente hat óra kötelező ukrán nyelvtanítást vezettek be a román és a magyar iskolákban.³⁷ Az amerikaiaknak is tudomásuk volt a kialakult helyzetről, ám úgy ítélték meg, hogy a Groza-kormány beiktatásáig a terület kvázi szovjet katonai megszállás alatt áll. Susajkov tábornok, a SZEB vezetője, az amerikai katonai misszió vezetőjének, Schuyler

³⁵ CONSTANTIN IILHOR: *Frontiera de est a României în dezbaterea Conferinței de Pace. Dosarele istoriei*, 1997/2. 33.

³⁶ NAGY Mihály Zoltán–VINCZE Gábor: *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944 szeptember–1945 március)*. EME-Pro Print, Kolozsvár-Csíkszereda, 2004. 52.

A népesség nemzetiségi megoszlása a Tisza bal partján a román adatok szerint³⁸

Év	Össz-népesség	Románok	%	Ukránok	%	Mások	%
1910	145 775	73 439	50,4	17 141	11,0	55 195	38,6
1930	161 575	93 207	57,7	19 230	11,9	49 138	30,4
1940	181 468	105 761	58,3	22 568	12,4	53 139	29,3
1941 ³⁹	214 365	111 485	52,0	25 828	12,0	77 052	36,0
1945 ⁴⁰	132 200	99 700	75,4	22 800	17,2	9 700	7,4

tábornoknak⁴¹ a terület jogállását firtató kérdésére azt válaszolta, hogy „Románia északi határát a békeszerződésben fogják véglegesíteni”.⁴²

Az események elemzéséből kiderül, hogy nem helyi, nemzetiségi alapon kiobbant kezdeményezésről volt szó. Ezt támasztja alá egy szemtanú, Ieremia Vasile máramarosszigeti alpolgármester visszaemlékezése, amelyben leírja, hogy az NKVD már 1944 novemberében kényszeríteni akarta a helyi kommunisták néhány képviselőjét, hogy Ungváron írják alá Román-Máramaros egyesülését Kárpátaljával. Tehát a szovjet vezetés *expansionista* törekvéséről van szó, amely a máramarosi ruszin lakosság miatt nemzetiségi színezetet kapott.⁴³

Nem elképzelhetetlen, hogy mindez az Ukrán Kommunista Párt helyi akciója volt, a központ tudomása nélkül. Legalábbis a Romániai Kommunista Párt Központi Bizottsága Politikai Irodájának ülésén így ért-

³⁷ Valeriu Florin DOBRINESCU: *România și Ungaria de la Trianon la Paris (1920–1947). Bătălia diplomatică pentru Transilvania*. București, 1996. 208.

³⁸ Alexandru FILIPASCU: *Ucrainenii din Maramureș*. Sibiu, 1945; AMAE Conferința de Pace, 1946. Vol. 127, Material documentar Maramureș. 14.

³⁹ Az 1940 és 1941-es népszámlálás közötti különbséget az adja, hogy beleszámolták a Tisza bal oldalán levő Magyarországhoz tartozó járást is. A történelmi Máramaros megyét a trianoni békeszerződéssel vágták ketté: a Tiszától délre eső rész Romániához, az északra eső rész 1919–1940 között Csehszlovákiához került, majd 1944-ben a Szovjetunió kebelezte be.

⁴⁰ 1945 februárjában a Román Nemzeti Tanács végezte a népszámlálást, azzal a valószínűsíthető céllal, hogy a román többséget kimutassa.

⁴¹ Schuyler tábornok 1944. november 21. és 1947. június 11. között vezette a missziót. Emlékiratai megjelentek Romániában: C. V. R. SCHUYLER: *Misiune dificilă. Jurnal, 28 ianuarie 1945–20 septembrie 1946*. București, 1997.

⁴² Valeriu Florin DOBRINESCU: *România și Ungaria*. I. m. 205.

⁴³ NAGY Mihály Zoltán–VINCZE Gábor: i. m. 53.

kelték a helyzetet. Luka László,⁴⁴ észak-erdélyi körúttjáról beszámolva, a máramarosi helyzetről kijelentette: „Az ukrán kárpátaljai párt és hadsereg egyes embereinek segítségével tévúton járva erőltették az egyesülést Ukrajnával. A helyzet elmérgesedéséért az ejtőernyővel ledobott angolok a felelősek, akik egymás ellen ugrasztották a két népet.”⁴⁵

A Szovjet-Ukrajnából érkezett alakulatok csupán azokat a településeket szállták meg, amelyek a Worochta–Tatár-hágó–Máramarossziget–Bereg-szász–Csap vasútvonalnak a Tiszától délre lévő szakasza mentén találhatóak. Emiatt valószínűsíthető, hogy a szovjeteknek *geostratégiai okok* miatt igazából csak erre a viszonylag szűk területre volt szükségük. Amikor azonban szovjetbarát kormány került hatalomra Bukarestben, fölöslegessé váltak a terület bekebelezésére irányuló törekvések.⁴⁶ (Máramarosszigetről és környékéről 1945. április 9-én visszavonultak a megszálló csapatok, és bevonult a román közigazgatás.)

Mindenesetre, hogy a későbbi hasonló eseményeket megelőzzék, a románok azt kérték, hogy a szovjet–cseh lakosságcsere-egyezményhez hasonlóan a román határ közelében lévő pár község körülbelül 15 000 román lakosát cseréljék ki a Máramarosban lakó körülbelül ugyanekkora ruszin (ukrán) népességgel, de sikertelenül. A román kormány szerint az egyetlen lehetőség ez a lakosságcsere lett volna, mivel ez a csoport túl kicsi ahhoz, hogy mint autonóm kisebbség fennmaradjon, és a földrajzi adottságok sem teszik lehetővé a határkiigazítást. Megoldásként vagy egy teljes és kötelező lakosságcserét, vagy a reciprocitás elve alapján az optánsjog kiterjesztését javasolták az ukrainai románokra és a máramarosi ruszinokra.⁴⁷

A román–jugoszláv határ

A két ország határát az első világháború után a sevrès-i egyezményben szabályozták. A szerződés felosztotta a Bánságot Románia és Jugoszlávia között, ám ezzel sem a román, sem a jugoszláv vezetés nem volt megelégedve. A bizottság kezdetben olyan információkhoz jutott, hogy Jugo-

⁴⁴ Luka László székely származású illegális kommunista, az RKP KB titkára (1940). A Szovjetunióba akart szökni, de elfogták és börtönbe zárták. A felszabadulás után az Ukrajnai Szovjet tagja. Az Országos Demokrata Arcvonal elnökeként fontos szerepe van az RKP hatalomátvételében. A kommunista párt nemzetiségi és gazdasági politikáját irányítja. 1954-ben elítélik mint jobboldali elhajlót.

⁴⁵ Az RKP KB PB 1945. május 4-i ülés jegyzőkönyve. Közli: Florin CONSTANTINU: *P. C. R., Pătrășcanu și Transilvania (1945–1946)*. București, 2001. 109.

⁴⁶ NAGY Mihály Zoltán–VINCZE Gábor: i. m. 53.

⁴⁷ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 127. cs. 63. f.

szlávia Romániát csatlós országnak tekinti, és területeket fog követelni tőle.⁴⁸ A jugoszlávok úgy érveltek: bár Románia nem vett részt Jugoszlávia lerohanásában, Mihai Antonescu román külügyminiszter 1941. április 23-án átadott a tengelyhatalmak képviselőinek egy memorandumot, amelyben kérte a szerb Bánságot és a Timok-folyó mentét, valamint kondominiumi státust ajánlott a többi, románok lakta területre. Ugyancsak ellenséges lépés volt Bukarest részéről a horvát kormány elismerése.⁴⁹ Ráadásul – Máramaros megyéhez hasonlóan – nyugtalanító hírek érkeztek a Bánságból is, ahol az ottani szerb falvak lakossága nyilvánította a Jugoszláviához tartozást, Temesvár utcáin partizánok randalíroztak és azt terjesztették, hogy a város lesz a Vajdaság fővárosa, Titograd néven. 1945 elején több incidens is történt, például január 27-én a román hadsereg és a szerb milíciák összecsaptak (végül a szerb milíciákat sikerült lefegyverezni). Május 9-én a Temes megyei Nagykőcse (Checia) és Varjas (Varias) község kérte a Bánság Jugoszláviához csatolását.⁵⁰ A belgrádi román nagykövetség jelentése szerint „a Bánság elfoglalásának gondolatát minden hivatalos közegben terjesztették, sőt egyes 1944. novemberi hírek szerint belgrádi körökben azt állították, hogy moszkvai látogatása során Tito biztosítékokat kapott a Bánság Jugoszláviához csatolására”.⁵¹ A Béke-előkészítő Bizottság 1945. április 12-i ülésén jelen lévő külügyminiszter kérte, hogy vizsgálják meg a népszavazás lehetőségét is, mivel olyan értesülései vannak, hogy a jugoszláv kormány referendum kiírását fogja kezdeményezni a Bánságban.

A nyugtalanító helyzetről 1945. október 2-án, a Bánságból visszatérő Petru Groza miniszterelnök is beszámolt a Legfelsőbb Gazdasági Tanács ülésén: „A Bánság határaitól van szó, mivel a szerbek megtagadják az adók fizetését, és nem jelennek meg a katonai sorozáson. Ők Tito katonái akarnak lenni. Ebben a helyzetben az észak-erdélyihez hasonló megoldásra volt szükség.” Az eredetileg Szófiába tervezett pánszláv kongresszus helyszínét is áthelyezték Temesvárra, és több mint ezer résztvevő meg is érkezett.⁵² A kommunisták azt javasolták, hogy lépjenek föl erőszakosan a felfegyverzett szerbek ellen, Groza azonban a Titóval való tárgyalást választotta. Júliusban elterjedt egy Tito–Groza-találkozó híre. A találkozó létrejöttében C. V. Schuyler tábornok nem volt biztos, de

⁴⁸ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 94. cs. 100–101. f.

⁴⁹ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 114. cs. 22. f.

⁵⁰ AMAE F. 71/1939 E 9 1939–1944. 147. cs. 104. f.

⁵¹ AMAE F. 71/1939 E 9 1939–1944. 147. cs. 8. f.

⁵² Dorin Liviu BATFOI: *Petru Groza, ultimul burghez. O biografie*. București, 2004. 337.

azért feljegyezte emlékirataiban. Groza lánya, Mia szerint a Bánság kérdését, a status quo megőrzését egy pancsovai találkozáson döntötték el.⁵³ Ezután a szerb lakosság egy jugoszláv tábornok jelenlétében tüntetésen fejezte ki lojalitását Romániával.⁵⁴

A Béke-előkészítő Bizottság kidolgozta a román álláspontot alátámasztó érvrendszert és elkészítette az ehhez kapcsolódó tanulmányokat. Ám a román kormány által szerzett biztosítékok és a belgrádi kormány nyilatkozatai után a bizottság inkább egy, a két ország között esetleg létrejövő önkéntes területcserére koncentrált. Így szerette volna megszerezni az ország gazdasági érdekei szempontjából fontos Temesvár–Buziásfürdő vasútvonalat.

Emellett a román források szerint Jugoszláviában mintegy 500 000 román élt kisebbségben.⁵⁵ Ezért, amikor a határrevíziótól már nem kellett tartani, a román kormány figyelme a két világháború között a két ország között létrejött tanügyi és egyházi egyezmény alkalmazására, valamint az Erdélyi Ortodox Érsekség birtokába tartozó Újvidéki Triandafil Alapítvány javainak kérdésére irányult.

A bolgár–román határ: Kadrilater (Dél-Dobrudzsa)

A versailles-i békerendszer összeomlása idején, Besszarábia szovjet lerohanásakor Bulgária is úgy vélte: eljött az idő, hogy rendezze Romániával a vitás ügyeket, és bejelentette igényét Kadrilaterre, azaz Dél-Dobrudzsára. A mintegy 7000 km²-nyi területet még az 1913-as második Balkán-háborúban veszítette el, és azt az 1919-es neuillyi békeszerződés is Romániának ítélte. 1940-ben, német nyomásra, a Turnu Severin-i magyar–román tárgyalásokkal párhuzamosan zajló craiovai tárgyalásokon szeptember 7-én aláírták a Dél-Dobrudzsa átadásáról szóló megállapodást.⁵⁶ A románok főleg az elit körében igen népszerű Szilisztra és Balcsik üdülőváros elvesztését sajnálták.

⁵³ Uo. 338.

⁵⁴ A bánsági szerbekkel kapcsolatos problémákról Groza az 1945 őszén nála járt magyarországi delegációnak is említést tett. Lásd *Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről 1945–1947*. Bevezető tanulmány. Összeállította: FÜLÖP Mihály. Sajtó alá rendezte és jegyeztelte: VINCZE Gábor. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1998. 75.

⁵⁵ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 114. cs. 22. f

⁵⁶ L. BALOGH Béni: *A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés*. Pro-Print, Csík-szereda, 2002. 201.

A bolgár kérdés azért volt fontos, mert Dobrudzsa sorsa közvetve kötődött az erdélyi kérdéshez. A román kormány a háború után a bécsi döntőbíráskodást diktátumnak minősítette, jogilag nem létezőnek és érvénytelennek tekintette. Ezért természetesnek vette, hogy a trianoni szerződés lényegében érvényben van, és csupán be kell tartatni. A román álláspont szerint a bécsi döntés érvényességét, akárcsak a craiovai szerződését, jogi szempontból az kérdőjelezi meg, hogy a tengelyhatalmak nyomására hozták.

Eugen Filotti a bizottság 1945. március 15-i ülésén egyrészt kiemelte az egyezmény igazságtalan voltát: „A románokat odaparancsolták a tengelyhatalmak, miután biztosították Bulgáriát, hogy megkapja a Kadri-latert. Azonban formailag és jogilag különbséget kell tenni a bécsi diktátum és a craiovai egyezmény között; a bécsi diktátum döntőbíráskodás volt, a craiovai pedig egyezmény.”⁵⁷ Másrészt hangsúlyozta, hogy az utóbbit Románia betartotta, s a népességcserét is végrehajtotta, amelynek során az országot 66 781 bolgár hagyta el, és még 30 000-nek el kell hagynia, mivel Dél-Dobrudzából 120 000 román települt át Romániába.

Az 1945. április 12-i ülésen Gheorghe Tătărescu külügyminiszter kijelentette, hogy ez a kérdés másképpen vetődik fel, mint az erdélyi, de a problémát tanulmányozni kell. A kormány álláspontjának kialakítása után „működésbe kell hozni” a propagandagépezetet.⁵⁸

A bizottság, egy elemző tanulmányban,⁵⁹ a két ország között a következő vitás kérdéseket sorolta fel: 1. Dél-Dobrudzsa; 2. román–bolgár határ a Duna és a tenger között, valamint a tengerpart; 3. népesség kérdések: a bulgáriai románok, a dél-dobrudzsai kitelepítettek, a Romániában maradt bolgárok; 4. egyes, Bulgária által a craiovai egyezményben vállalt és nem teljesített kötelezettségek; 5. a kiegyezés, a múlt végleges lezárásának kérdése. A tanulmány külön részt szentelt annak a veszélynek, amellyel a bolgár és az erdélyi kérdés lehetséges összekapcsolása járhat. Egyrészt a magyarokkal most ki lehet alakítani egy konstruktív barátságot, miután az ezeréves konfliktus lezárult. (Azaz mivel a konfliktus tárgya, Erdély, úgymond a román nép létezésének és kultúrája fejlődésének feltétele, véglegesen Romániához kerül.) Ezzel szemben Bulgária esetében egy több évszázados barátság újjáélesztése a cél, amelyet csak felületesen zavartak meg az 1878 óta történtek.⁶⁰

⁵⁷ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 94. cs. 65.

⁵⁸ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 94. cs. 106. f.

⁵⁹ V. ZABAROVSKI: *Considerațiuni asupra chestiunilor pendinte între România și Bulgaria. Chestiunea româno-bulgară*. AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 120. cs. 57–260. f.

⁶⁰ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 120. cs. 267. f.

Az erdélyi kérdés

A román–magyar területi vita alakulását nem mutatom be, mivel ez, a többi területi kérdéstől eltérően, az olvasóközönség előtt ismert.⁶¹ A továbbiakban csupán azoknak a véleményeknek, stratégiáknak az ismertetésére szorítkozom, amelyeket a bizottság a viták eredményeképpen kidolgozott.

A testület munkájának középpontjában mindvégig az erdélyi kérdés állt. Az ország elitejében tudatában volt annak, hogy a fegyverszüneti egyezmény rendelkezései, majd később a Petru Groza vezette baloldali kormány beiktatása után visszahelyezett közigazgatás teremtette helyzet nem elég a kérdés kedvező elbírálásához – viszont a tengelyhatalmak elleni hadviselésben való részvétel, valamint a fegyverszüneti egyezményben az országra kirótt kötelezettségek maradéktalan teljesítése kedvező helyzetet teremthet. Éppen ezért a kormány minden szovjet kérésnek megpróbált maximálisan eleget tenni.

A bizottság megvizsgálta az összes lehetőséget, amely bekövetkezhet a béketárgyalásokon. A lehetőségek számbavételénél elemezték a két világháború közötti magyar revizionista mozgalom érvrendszerét, és ennek alapján állították fel a román ellenérveket. Elképzelhető forgatókönyvként a bizottság megvizsgálta Erdély egyes részeinek elcsatolását, egy független Erdély, a népcseré, valamint a népszavazás kérdését is.

Zenovie Pâclișanu, a téma szakértőjeként, a román külpolitika két világháború közötti érvrendszerének a továbbvitelét javasolta. Eszerint a román érvelés alapja az 1910., 1930., 1940. évi népszámlálás adatai, valamint a közlekedési, földrajzi, vízrajzi tények lehetnek. Ezek mellett szerinte hangsúlyt kell fektetni a magyar revíziós érvrendszer cáfolatá-

⁶¹ Lásd NAGY Mihály Zoltán–VINCZE Gábor: i. m.; FÜLÖP Mihály–INCZE Gábor: *Revízió vagy autonómia?* I. m.; FÜLÖP Mihály: *A befejezetlen béke. A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés (1947)*. Hétorony Kiadó, Budapest, 1994; BALOGH Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája, 1945–1947. A fegyverszünetről a békeszerződésig*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1982; Uő: *Magyarország és szomszédai. 1945. História–MTA Történettudományi Intézete*, Budapest, 1995. 38. (História könyvtár. Előadások a történettudomány műhelyeiből; 6.); Florin CONSTANTINIU: *P. C. R. I. m.*; Comisia Aliată de Control (sovietică) și interpretarea articolului 19. din Convenția de armistițiu (12 septembrie 1944.–6 martie 1945). In: *Sovietizarea în Nord-vestului României 1944–1950*. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1996. 41–44.; Valeriu Florin DOBRINESCU–Ion PĂTROIU: *Documente franceze despre Transilvania 1944–1947*. Editura Vremea, București, 2001; Tofik ISZLAMOV: Erdély a szovjet külpolitikában a második világháború alatt. *Múltunk*, 1994/1–2. 17–50.; Uő: (szerk.): *Transilvianszkij vaprosz. Vengero-rumünszkij territorialnűj szpor i SZSZSZR 1940–1946. Dokumentü*. Rosszpeh, Moszkva, 2000; KIM Jiyoung: *A nagyhatalmi politika és az erdélyi kérdés a II. világháború alatt és után*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.; Yehuda LAHAV: A szovjet Erdély-politika. *Múltunk*, 1989/4.; Marcela SĂLĂGEAN: *Administrația sovietică în nordul Transilvaniei (noiembrie 1944–martie 1945)*. Cluj-Napoca, 2002.

ra, össze kell hasonlítani az 1919-ben a Bánság kérdésében elhangzott magyar érveket a románokkal, elemezni és cáfolni kell a magyar memorandumok következtetéseit. A bizottság munkája végül erre épült, és ezek alapján készültek el a későbbi tanulmányok is.

A román külpolitikusok szerint a bécsi döntés érvénytelen, és Románia hadban állt Magyarországgal. Constantin Sipsan a Román Tudományos Akadémia Nemzetközi Jog szekciójának a felkérésére a bécsi döntést a nemzetközi jog és jogelmélet alapján elemezte.⁶² Tanulmánya szerint a bécsi döntés nem érvényes, mivel nem felel meg a döntőbíráskodás formai követelményeinek. Két fő érve volt:

1. Ahhoz, hogy a törvény által megszabott törvényszékek bírászkodása alól két fél kivonja magát, szükséges egy előzetes egyezség, egy kompromisszumos szerződés. Ebben az esetben ez nem jött létre.
2. Egy erőszak hatására létrejött akaratnyilvánításnak nem lehet jogi következménye az illető állam számára, és a döntőbíráskodás a tengelyhatalmak ultimátuma alapján jött létre.⁶³

A formai hibák mellett román alkotmányjogi érveket is felsorakoztat a tanulmány szerzője. Ezek közül a legfontosabb, hogy a királynak nem volt joga arra, hogy területeket adjon át, tehát az 1940–1944 közötti helyzet a román alkotmány szerint sem volt jogszerű.

Sipsan érvelése természetesen nem meglepő, hiszen – mint említettem – 1944 után a bécsi döntés semmissége mindvégig a román külpolitika álláspontja volt, minthogy ezáltal az ország jogilag birtokon belül érezhette magát.

Akárcsak az első világháború után, a hivatalos román külpolitika mindvégig kitartott az ország szövetséges hadviselő félként való elismeretése mellett (habár belső megbeszéléseken elismerték, hogy egy legyőzött nép képviselőiben kell a békeszerződéseket megkötniük). A bizottság szerint az ország hadban állt Magyarországgal, és a két ország közötti tárgyalásokat is ennek a ténynek a szem előtt tartásával kell lefolytatni. (Eugen Filotti a Magyarországgal kötendő békeszerződésről készített feljegyzésében⁶⁴ ezzel összhangban kifejtette: a Külügyminiszterek Tanácsa moszkvai határozata alapján, amelyben kimondták, hogy a béke-

⁶² Constantin SIPSAN: *Inexistența în drept a arbitrajului politic de la Viena din 1940*. AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 113. cs. 440–447.

⁶³ Az 1940. július 26-i berchtesgadeneri találkozón „a román jegyzőkönyv szerint Gigurtu közölte Hitlerrel: a román kormány nagyon boldogan folyamodna tanácsért a Führerhez, mi több, a döntőbíráskodást szeretné”. (L. BALOGH Béni: i. m. 184.)

⁶⁴ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 94. cs. 330–334. f.

szerezéseket azok az államok írják alá, amelyek az illető országgal hadban álltak, a nagyhatalmaknak meg kell hallgatniuk Romániát a magyar békeszerződés megkötése előtt.)

Ezen érvek alapján merült fel a jóvátétel kérdése is – ezzel kapcsolatos feladatára (a kérelmek részletes kidolgozására) maga a külügyminiszter hívta fel a bizottság figyelmét. A kidolgozott dokumentum szerint – a Magyarország által a román állam tulajdonában lévő javakban tett kár mellett – a románokat a magyar uralom alatt ért minden sérelemért is jóvátétel illeti.⁶⁵ Ezen sérelmek skálája nagyon széles volt: a magyarok által elkövetett atrocitásoktól a szövetkezeti javakban esett károkon át az iparendélyétől megfosztott kocsmáros ügyéig terjedt.⁶⁶

A bizottsági munka során megpróbáltak olyan megoldást találni az erdélyi kérdésre, amely lehetővé teszi, hogy a terület ne legyen további viták forrása a két ország között. Úgy vélték: a megoldás az etnikai homogenitás biztosítása. A bizottságon belül teljes egyetértés volt ebben a kérdésben, és csupán kialakításának módjában, valamint az ahhoz szükséges idő megítélésében voltak viták.

A népességcsere élharcosa Sabin Manuilă volt, aki különböző, a bizottság tudomására jutott magyar követelések alapján ki is dolgozta a tervét.⁶⁷ Ebben figyelembe vette a kicserélendő lakosság életkor, foglalkozás stb. szerinti megoszlását is. A bizottság helyeselte a népességcserét mint eszközt az etnikai homogenitás elérésére, de csak abban az esetben, ha ez nem veszélyezteti az 1919-es határokat.

A nemzeti kisebbségek helyzetének bemutatására a Kisebbségügyi Hivatal elkészített egy memorandumtervezetet, amelyben a román kisebbségpolitika eredményei mellett hangsúlyozta: mint a romániai magyarság képviselője, a Magyar Népi Szövetség is kijelentette, hogy az erdélyi kérdés nem határkérdés.⁶⁸ A bizottságon belül vita folyt arról, mi lesz a romániai magyarság sorsa középtávon. Míg V. Petala⁶⁹ szerint a két világháború közötti kisebbségi lét tapasztalatai alapján a magyar-

⁶⁵ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 94. cs. 178–182. f.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Uo. 110. f. Az MNSZ marosvásárhelyi értekezletén elfogadott ominózus nyilatkozatról lásd Vincze Gábor: A Magyar Népi Szövetség válsága. *Magyar Kisebbség*, 1999/2–3. 398–431.

⁶⁸ Sabin Manuilă az első román Központi Statisztikai Intézet igazgatója, a Román Tudományos Akadémia tagja. A Nemzetközi Szociológia Intézet tagja, a Népszövetség több bizottságának tagja. 1948-tól New Yorkban él, a washingtoni US Bureau of Census tanácsadója, dolgozott még a Institute for Food Research Stanford Universitynek is. AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 132. cs. 89–118. f.

⁶⁹ Vintilă Petala (Galac, 1899–) attasé a Szentszék mellett (1920), követségi titkár Bécsben (1922), Párizsban (1922), Washingtonban (1927). Visszahívják a központi adminisztrációba (1930), áthelyezik Berlinbe (1934),

ság fennmaradása biztosra vehető, több bizottsági tag szerint a városi magyarság asszimilálásra van ítélve, hiszen a magyar többségű városokat körülvevő falvak román többségűek, és ezáltal ezek a városok nem rendelkeznek a román betelepülést ellensúlyozó etnikai „háterszaggal”.

*

A továbbiakban a Béke-előkészítő Bizottság iratai közül egy beszámolót közlök az 1945. február–november között elvégzett munkáról. A dokumentumot Eugen Filotti, a bizottság elnöke készítette valószínűleg a külügyminiszternek és rajta keresztül a kormánynak, emellett átfogó képet nyújt a bizottság munkájáról és a román álláspontot alátámasztó előkészítő tanulmányokról is. A román nyelven, írógépen készült írást eddig nem publikálták. A beszámolóban említett tanulmányok közül azoknak a levéltári jelzetét közlöm, amelyeket a kutatás során megtaláltam. A dokumentum azon részeit, amelyek nem olvashatók, szögletes zárójellel jelöltem. A szöveg eredeti gépirásos példányán kézírással változtatásokat hajtottak végre; az eközben kézzel törölt részeket a következő módon jelzem: < >. A személy- és helységneveket a helyes formájukban adom meg, az eredetiben aláhúzással vagy más módon kiemelt részeket pedig kurziválással jelölöm.

A Béke-előkészítő Bizottság beszámolója

1945. február 1.–1945. november 15.

A bizottság feladatkörei

1945 februárjában a külügyminisztérium egy szűk körű bizottságot hozott létre, amelyet a következő feladatokkal bízott meg:

- a) a jövődi békekonferencián Románia jogainak fenntartását szolgáló, a minisztérium irattárában található anyagok áttekintése és rendszerezése;
- b) a békekonferencia által megoldandó kérdéseket tárgyaló, felvilágosító tanulmányok elkészítése az említett anyagok alapján;
- c) az illető kérdésekre vonatkozó hivatalos álláspont kidolgozásához szükséges javaslatok megfogalmazása;

---

gazdasági megbízott Mexikóban (1937). Visszahívják a központi adminisztrációba, ahol a gazdasági ügyosztály igazgatóhelyettese (1941).

- d) a szövetséges erőknek átnyújtandó memorandumok tervezeteinek előkészítése;
- e) a Románia jogainak és érdekeinek alátámasztására szolgáló térképészeti anyagok kiválasztása, rendszerezése és kiegészítése;
- f) a Románia érdekeit szolgáló propagandakiadványok felülvizsgálása és javaslatok megfogalmazása ezek kiegészítésére.

A bizottság összetétele

A létrehozott bizottságnak technikai előkészítő szerepe volt, és mint ilyen, tagjait az osztályvezetők választották ki a minisztérium vezető tisztségviselői közül, a minisztériumban gyakorolt hatáskörük alapján. A diplomáciai testület ezen tagjain kívül a bizottság tevékenységében részt vett kevés számú kiválóan képzett személy is, az államapparátusban betöltött funkciója folytán. A bizottság elnökletével Eugen Filotti nagykövet urat bízták meg, aki megőrizte ezt a megbízatását azt követően is, hogy a minisztérium főtitkári beosztásából távozott. Filotti úr a bizottság létrehozásától kezdődően felvállalta a tevékenység koordinálását.

A kezdeti időszakban a bizottság tagjai voltak a következők: V. Stoica, I. Christu, R. Crutzescu, G. Davidescu, V. Petala, Ed. Ciontu nagykövet urak, Z. Pâclișanu igazgató úr, R. Hillard sajtóigazgató úr és V. Rădulescu Pogoneanu úr, követségi tanácsosok, valamint a minisztérium alkalmazottain kívül Pavel Rădulescu, a Fegyverszünet Alkalmazásáért Felelős Bizottság⁷⁰ elnöke, S. Manuilă úr, a Központi Statisztikai Intézet vezérigazgatója, Horia Grigorescu úr, a craiovai egyezményt alkalmazó vegyes bizottság román delegációjának elnöke. A bizottság titkára Emil Oprîșanu követségi első titkár úr volt, aki mellé a nyár során Fl. Roiu követségi titkár urat nevezték ki a bizottság helyettes titkárának.⁷¹

⁷⁰ Comisia pentru aplicarea armistițiului.

⁷¹ Vasile Stoica (Avrig, 1889–) az Erdélyi Nemzeti Párt tagja, majd a Nemzeti Parasztpárt szimpatizánsa. Budapesten végezte egyetemi tanulmányait. 1918-tól diplomata, részt vesz a párizsi békekonferencián. Párizsban, Szófiában, Rigában szolgál. 1941–44 között a Külügyminisztérium Elemző Osztályának igazgatójaként a béke-előkészítés a fő feladata. A háború után a KÚM főtitkára. 1946-ban kinevezik követnek Hágába. Nyíltan hangoztatja a külföldi elemzők előtt, hogy a Groza-kormány nem reprezentatív.

Ion Christu (Craiova, 1895–1953) közgazdász. 1928-ban belép a külügyminisztériumba, 1931-től igazgató, 1934-től követ, Románia képviselője Genfben, gazdasági tanácsadója a kisantantnak és a Balkán-antantnak, közeli munkatársa Nicolae Titulescunak. 1940 februárjától külkereskedelmi miniszter, 1943 májusa és 1944 júliusa között szófiai követ, a román fegyverszüneti egyezményt aláíró küldöttség tagja, a Román Fegyverszüneti Egyezményt Végrehajtó Bizottság elnöke, a párizsi békekonferencián részt vevő küldöttség tagja, a gazdasági bizottság vezetője.

Radu Crutzescu (Craiova, 1892–?) attasé (1918), követségi titkár Varsóban (1920), Brüsszelben (1921), Prágában (1924), a Külügyminisztérium Politikai Ügyosztályának igazgatóhelyettese (1932), követ Szófiában

A nyár folyamán a bizottság összetétele módosult. Davidescu úr és Pogoneanu követségi tanácsos helyett Gr. Constantinescu, V. Brabețianu⁷² nagykövetet neveztek ki. Ugyanakkor Hillard a sajtóigazgatói megbízásának visszavonása következtében megszűnt a bizottság tagja lenni.

Nemrég Pavel Rădulescu úr helyett bizottsági taggá vált Ghelmegeanu⁷³ miniszter a Fegyverszünet Alkalmazásáért Felelős Bizottság elnöki tiszttségébe való kinevezése folytán.

A bizottság tevékenysége

A bizottság 30 ülést tartott. Két ülésen C. Vișoianu⁷⁴ külügyminiszter elnökölt, kettőn pedig Gheorghe Tătărescu, a Minisztertanács alelnöke. Egy ülésen részt vett Ralea kulturális miniszter⁷⁵ és L. Pătrășcanu⁷⁶ igazságügy-miniszter.

A jövődő béketárgyalások kapcsán felmerülő kérdéseket a következőképpen csoportosították:

- A) Politikai kérdések;
- B) Területi és népségszámkérdések;

(1936), Prágában (1938), Berlinben (1939), Ankarában (1940). Visszahívják a külügy központi adminisztrációjába, ahol speciális feladatokat kap.

Pogoneanu Victor Rădulescu (Bukarest, 1910–?) filozófiát és bölcsészettudományt tanul. Attasé, majd követségi titkári minőségében Berlinben és a központi adminisztrációban szolgál.

Emil Oprîșanu (Buzău, 1906–?) 1933–1947 között a külügyminisztérium alkalmazottja, 1945. február 20.–1946. július között a Béke-előkészítő Bizottság titkára.

⁷² Victor Brabețianu (Caracal, 1897–?) jogász. Attasé (1920), követségi titkár Athénban (1924), visszahívják a központi adminisztrációba (1930), követségi tanácsos Rómában (1936), Berlinben (1937), nagykövet Stockholmban (1941).

⁷³ Mihai Ghelmegeanu (Craiova, 1896–) Petru Groza Ekésfrontjának alelnöke, 1939 előtt a Nemzeti Parasztpárt tagja. A két világháború között parlamenti képviselő, államtitkár-helyettes, 1939–1940-ben belügyminiszter. A Román Fegyverszüneti Egyezményt Végrehajtó Bizottság elnöke (1945. március–1946. február). Az ésszerűtlen szovjet követelésekkel szembeni ellenkezésével kivívta a szovjetek és a kommunisták ellenszenvét.

⁷⁴ Constantin Vișoianu 1944–1945-ben külügyminiszter, a békekonferencián azért harcolt, hogy Romániát ismerjék el hadviselő félnek. Később a New York-i Román Nemzeti Tanács elnöke. Emlékiratai: Constantin VIȘOIANU: *Misiunile mele*. București, 1997.

⁷⁵ Mihail Ralea (1896–1964) diplomata, filozófus, szociológus, baloldali politikus. A iasi egyetem tanára, a Román Tudományos Akadémia tagja. Kulturális miniszter Petru Groza kormányában (1945. március–1946. november 30.) A köztársaság kikiáltása után, 1947 decemberétől washingtoni követ.

⁷⁶ Lucrețiu Pătrășcanu (1900–1954) a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának (1945–1948) és Politikai Irodájának (1946–1948) tagja, tárca nélküli miniszter (1944. szeptember–november), majd igazságügy-miniszter (1944–1948). 1948-ban letartóztatják, halálra ítélik és kivégzik, 1968-ban rehabilitálják. Gheorghiu-Dej felrótta neki magyarellenességét, kolozsvári beszédét, amelynek szerepe volt a magyarokkal szembeni gyűlölet fenntartásában. Valójában ez jó ok volt arra, hogy megszabaduljon egyik legfőbb riválisától.

- C) Gazdasági és pénzügyi kérdések;
- D) Propagandatevékenység.

A következőkben ismertetjük a kérdések rendszerezésének, a munkák összeállításának módozatát és a levont következtetéseket.

A) Politikai kérdések

1. *A román külpolitika alakulásának vizsgálata a két világháború között, a háború kitörését megelőző események idején, az 1940-es válsághelyzet idején, valamint a Szovjetunió elleni háborús részvétel és a háborúból való kilépés közötti időszakban.*

A bizottság szükségesnek tartotta, hogy a Politikai Igazgatóság iratcsomóiban rögzített munkákat kiegészítsék.

Mivel a mérvadó politikai iratcsomók nagy részét a háború alatt az ankarai követségre menekítették, a török fővárosban akkreditált román követség felhatalmazást kapott az összefoglaló tanulmányok elkészítésére. Ezek a munkák még nem érkeztek meg, tanulmányozásukat a minisztériumnak követnie kell.

Összeállítandó a békekonferenciára egy olyan memorandum, amely Románia külpolitikáját taglalja az említett időszakokban, főleg az európai háborús válság idején, [...] ⁷⁷ Kiemelendők olyan pozitív aspektusok, amelyek csökkentik a nemzetet terhelő felelősséget, és kevésbé hátrányos megvilágításban tüntetik fel Románia politikai tevékenységét az Egyesült Nemzetek elleni háborúban részt vevő többi államhoz képest.

2. *A Duna kérdése*

Romániának a Duna torkolatához, a Vaskapuhoz és a Duna középső folyásához kapcsolódó érdekei védelmének fontosságából kiindulva (mely érdekek államunk függetlenségével kapcsolatosak) a bizottság elrendelte egy nagy terjedelmű összefoglaló munka elkészítését a Duna kérdésének történetére és Románia ez irányú politikájára vonatkozóan, a folyam nemzetközi rendjének bevezetésétől napjainkig. A tanulmányt F. Mironescu ⁷⁸ követségi titkár úr szerkesztette.

Tekintettel arra, hogy hazánk szempontjából a Duna és a tengerszorosok kérdése szorosan összefügg, a tanulmány vázolja ez utóbbi alakulását, és tartalmazza a nagyhatalmak politikájának elemzését a kérdésre vonatkozóan.

⁷⁷ Az eredeti dokumentumon olvashatatlan.

⁷⁸ Florin Alexandru Mironescu (Bukarest, 1916–?) diplomata.

Annak tudatában, hogy a Duna és a tengerszorosok rendszerére vonatkozó tárgyalások során alkalmazandó magatartásról szóló döntés a felelős politikai tényezőkre hárul, a bizottság fontosnak tartja kiemelni, hogy Románia politikája a Duna kérdésében a nemzetközi együttműködés rendszere és a folyamatosan történő szabad hajózás szempontjából mindig is kedvező volt, hiszen ez jelentette politikai és gazdasági érdekei érvényesítésének zálogát. A tanulmány tartalmazza mindazon elemeket, amelyek alapján, jelen körülmények között, kialakítható a kérdésben az ország álláspontja. A bizottság értékelése szerint ez komoly útmutató.

3. A zsidókérdés

A bizottság munkálatai során, kellő figyelmet fordított a zsidókérdésre, amelynek tárgyalásával Romániának, a múlt századtól a jelenig, minden békekonferencián szembe kellett néznie. A bizottság elrendelte egyrészt, hogy készítsenek tanulmányt a zsidókat érintő 1938–1944 közötti diszkriminatív jogszabályokról, másrészt állítsanak össze anyagot ezen jogszabályok alkalmazásának módjáról és ezek hatásáról az ország zsidó lakosságára. Az első tanulmány elkészült, a második elkészítése folyamatban van.

A bizottság anélkül, hogy figyelmen kívül hagyná a romániai zsidóságot érintő jogi és adminisztratív lépések igazságtalan és embertelen jellegét, az ország érdekeit szem előtt tartva úgy értékelte, hogy javasolja a tanulmány elkészítésével megbízott személyeknek: gyűjtsék össze és hangsúlyozzák azokat az elemeket, amelyek azt bizonyítják, hogy a zsidókkal szembeni diszkriminatív lépések a diktatúra idején, a tengelyhatalmak kormányai, kiváltképpen a hitlerista Németország részéről érkező folyamatos nyomás eredményei voltak, és hogy összehasonlítva a szomszédos – szintén nyomás alatt levő – országok intézkedéseivel a román jogrendszer és a jogi intézkedések tulajdonképpen alkalmazása kevésbé voltak durva, hiszen főleg a Ókirályságban (Vechiul Regat)⁷⁹ és a román fennhatóság alatt álló Erdélyben ezek az intézkedések nem öltöttek olyan szélsőségesen lealacsonyító és pusztító formát, mint Magyarországon vagy Bulgáriában. A tanulmány szerzőjének a figyelmébe ajánlották a zsidó szervezetek adatainak minél nagyobb mértékű felhasználását.

Sajnálattal kell megjegyeznem, hogy a szükséges adatok összegyűjtésére irányuló igyekezet egyes állami hatóságoknál nem talált kielégítő válaszra. A bizottság úgy gondolja, hogy a jelen beszámolóban előrtárt

⁷⁹ Az első világháború előtti Román Királyság megnevezése (Havasalföld és Moldva).

kérdések figyelembevételénél hasznos lenne, ha a kormány utasítást adna az érintett hatóságoknak a szükséges adatok átadására.

4. *Románia szerepe a Németország és Magyarország elleni háborúban*
Romániának az Egyesült Nemzetek oldalán kifejtett, 1944. augusztus 23-a utáni erőfeszítése és áldozatvállalása egyértelműen a legerősebb érv amellet, hogy Romániát ne tekintsék ellenséges államnak a békekonferencián, és hogy érdekeit és jogait tiszteletben tartsák. A külügyminisztérium kérésére a Nagyvezérkar elkészített egy jól dokumentált munkát arról, hogy Románia milyen rendkívüli fontosságú szerepet játszott a hitlerista Németország feletti győzelem megkönnyítésében és meggyorsításában azzal, hogy az Egyesült Nemzetekhez csatlakozott, és katonailag is hozzájárult a győzelemhez. A Nagyvezérkar munkája elkészült, és reméljük, késedelem nélkül a külügyminisztérium rendelkezésére bocsátják, hogy használni lehessen a nagyhatalmaknak átadandó memorandumok elkészítése során.

5. *A fegyverszünet végrehajtása*

A Moszkvai Fegyverszüneti Egyezmény⁸⁰ záradékai alapján a Románia által elvégzett feladatok felsorolása is egyik eszköze annak, hogy lojali-

⁸⁰ Az egyezményt 1944. szeptember 12-én írták alá. Főbb feltételei a következők voltak: kötelezte Bukarestet, hogy szakítsa meg kapcsolatait a tengelyhatalmakkal, fegyverezze le és *internálja* a területén található magyar és német állampolgárokat (2. pont). Állítsa vissza az 1940. június 28-i szovjet–román határt (tehát Besszarábia és Észak-Bukovina ismét visszakerült a szovjet uralom alá). A román kormány és főparancsnokság köteles zár alá venni az „ellenséges államoknak” az ország területén található javait (8. pont). Hat év alatt Románia összesen háromszáz millió dollár kártérítést fizet a Szovjetunióknak (11. pont). A kormány kötelezte magát arra, hogy minden olyan tárgyat, felszerelést, eszközt visszaszolgáltató a Szovjetunióknak, melyet annak területéről hurcoltak el (12. pont). Együttműködik a szovjet parancsnoksággal „a háborús bűnökkel vádolt személyek letartóztatásában és bíróság elé állításában” (14. pont). Felosztja „a román területen lévő, valamennyi fasiszta rendszerű, Hitler-barát politikai, katonai vagy félkatonai szervezetet, vagy bármilyen egyéb, az Egyesült Nemzetekkel, de kivált a Szovjet Szövetséggel szemben” ellenséges eszméket terjesztő szervezetet, s a jövőben „ilyen fajta szervezetek létezését nem engedélyezi” (15. pont). A 17. pontban leszögezték, hogy „a román polgári közigazgatás egész Románia területén helyreáll, az arcvonaltól legalább 50–100 kilométer távolságra (a területi viszonyoktól függően), s a román közigazgatási hatóságok kötelesek a béke és biztonság helyreállítása érdekében végrehajtani a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság részéről jelen fegyverszüneti feltételek végrehajtásának biztosítása céljából kiadott *utasításokat és parancsokat*”. A román nemzeti érdek szempontjából az egyezmény legfontosabb pontja a 19. volt, amely kimondta: „A Szövetséges Kormányok a bécsi döntésnek Erdélyre vonatkozó határozatát semmisnek tekintik, s egyetértenek azzal, hogy a békeszerződésben történő jóváhagyástól feltételezetten Erdély (vagy annak legnagyobb része) adassék vissza Romániának, s a Szovjet Kormány hozzájárul, hogy ebből a célból a szovjet csapatok Romániával közös katonai hadműveletekben vegyenek részt Németország és Magyarország ellen.” NAGY Mihály ZOLTÁN–VINCZE GÁBOR: i. m. 50.

tását bizonyítsa, hogy az ország újraépítéséhez elengedhetetlen segítséget és kedvezményeket kérjen, és hogy általában a nagyhatalmak megértéséért folyamodjon.

A bizottság nem foglalkozott külön a kérdésre vonatkozó anyagok beszerzésével, mivel ez központilag történik, és a Fegyverszünet Alkalmazásáért Felelős Bizottság folyamatos koordinálása alatt állt. Az említett bizottság időszakos jelentéseit rendelkezésünkre bocsátották, és az utolsó ülések jelentéseinek egyikéből arról értesültünk, hogy Ghelmegeanu miniszter úr bejelentette: a bizottság a szövetséges kormányok részére egy olyan fordításra és nyomtatásra alkalmas szintézist fog összeállítani, amelyben röviden ismertetik a Románia által teljesített vállalásokat.

B) Területi és népességkérdések

I. Erdély és Magyarország határának problémája

Erdély kérdését a bizottság természetesen elsődleges fontosságúként kezelte. A bizottság több ülést szánt e kérdés aspektusainak részletes megtárgyalására, törekedvén néhány elvi álláspont leszögezésére, illetve a dokumentációs, politikai, statisztikai és térképészeti anyagok felülvizsgálatára és naprakésszé tételére.

A bizottság alapvető célkitűzésként fogadta el – ami máskülönben a kapott utasításoknak is megfelelt – a trianoni szerződés által megszábotott határ fenntartását. Figyelembe véve a Fegyverszüneti Egyezmény 19. cikkét, kötelességének tartotta, hogy kijavítsa és előkészítse az anyagot a határ esetleges felülvizsgálására és kiigazítására tett kísérletekkel való szembeszállás érdekében. Ezért először is fontosnak tartotta az összes olyan adat rendezését és kiegészítését, amelyeket delegációnk szükség esetén fel tudna használni az ország érdekeinek védelmében. Ugyanakkor fontosnak tartotta azt is, hogy összeállítsanak néhány alapmemorandumot, amelyek Románia álláspontjának megvédésére szolgálhatnak az Egyesült Nemzetek előtt.

Az összeállított tanulmányok:

- a) A párizsi béketárgyaláson (1919–1920) a román delegáció által bemutatott memorandumok gyűjteménye.
- b) Románia 1914–1919 közötti diplomáciai tevékenységének elemzése és az Erdély Romániához csatolására vonatkozó szerződések történeti áttekintése. Ezt a tanulmányt Zeno Câmpeanu követségi titkár úr állította össze. A tanulmány tartalmazza az összes szükséges információt, valamint a magyar delegáció tevékenységének elemzését is az 1919–1920-as békekonzferencián.

- c) A trianoni békeszerződésnek megfelelő magyar–román határ kijelölésére vonatkozó iratcsomók rekonstruálása és kiegészítése. A minisztérium iratcsomóit kiegészítették a Nagyvezérkar iratcsomóinak másolataival, különösen azoknak a dokumentumoknak a másolataival, amelyek arra vonatkoztak, hogy a Szövetséges Erők határmegállapító bizottsága hogyan értelmezte Millerand levelét,⁸¹ és hogy milyen változtatási kérelmeket továbbítottak a trianoni szerződésben meghatározott határok kapcsán.
- d) A Románia határaival kapcsolatos hivatalos irattárak rendbetétele. Mivel a volt Határok Ügyosztály térképészeti anyagai és irattárai megsínylették a háborús evakuálásokat és bombázásokat, kérelmezték a Katonai Földrajzi Intézettől Tabacu felügyelő úr kihelyezését, aki a terület szakértője, és aki a terepen részt vett a háború utáni határmegállapítási munkálatokban. Tabacu úr és két kartográfus, akiket ugyancsak a Katonai Földrajzi Intézet helyezett át, összeállította a teljes anyagot, így a minisztérium újra teljes dokumentációval rendelkezik Románia határaitra vonatkozóan.
- e) Szükségesnek tűnt egy olyan gyűjtemény összeállítása, amely a magyarok Romániával szembeni, a trianoni békeszerződés utáni területi követeléseire vonatkozó fontosabb magyar és külföldi írásokat tartalmazza. Ugyanakkor a felhozott érvek elemzése is szükséges volt. Három minisztériumi tisztviselőből álló bizottság végzi a magyar érvek rendszerezését és az ellenérvrendszer kidolgozását, Z. Páclişanu vezérigazgató úr vezetése alatt.
- Másfelől a bizottság megbízta a Központi Statisztikai Intézetet, hogy a lehető legrövidebb idő alatt készítse el a fontosabb magyar határrevíziós tervezetek statisztikai elemzését, a követelt területek túlnyomóan román jellegét bizonyítandó.
- f) A bizottság Románia érdekeinek védelme szempontjából kiemelt fontosságúnak tartotta mindennemű térképészeti anyag megvizsgálását. Ezért a következőket végezte el:

1. A Románia területére vonatkozó, néprajzi és más jellegű térképek módszeres rendszerezése.

⁸¹ A trianoni béketárgyaláson a legyőzötteknek a békeszerződést kísérőlevéllel adták át. Így volt ez Magyarország esetében is. Ezt a kísérőlevelet Millerand francia miniszterelnök, a békekonferencia elnöke írta alá. E levéllel tompítani akarták a békeszerződés Magyarországra nézve méltánytalanul kedvezőtlen döntését. A levélben ugyanis olyan kitétel is szerepel, hogy majd a határmegállapító bizottságnak jogában áll a sérelmek orvoslása érdekében a Népszövetségnél lépéseket tenni. Ebben nagyon bízott a magyar kormány, de Magyarország és az elszakított területek lakossága is.

2. Másolatokat kell beszerezni és a Földrajzi Katonai Intézet által újabb másolatokat készíteni Románia etnográfiai nagytérképéről, amelyet az 1930-as népszámlálás alapján a bécsi Kollert professzor készített 1940-ben. Beszerezni Langhang [?], a gothai Justus Perthes Földrajzi Intézet professzora által összeállított kisebb léptékű térképet, amelynek terjesztését annak idején a német kormány leállította.
  3. Az 1930-as népszámlálás alapján Kollert professzoréhoz hasonló módszerrel Vintilă Mihăilescu professzor által készített Románia etnográfiai térképének kinyomtatása a Katonai Földrajzi Intézetben. A bizottság ugyancsak ezt az intézetet bízta meg Erdély 1:750 000 léptékű ortográfiai térképének elkészítésével.
  4. Erdély domború térképének összeállítása.
  5. Egy, a Teleky [sic!] Pál által elfogult módon elkészített térkép el-lensúlyozására szolgáló térkép elkészítése. Ezt a térképet a Katonai Földrajzi Intézetnél Vintilă Mihăilescu professzor állítja össze.⁸²
- g) A bizottság a statisztikai anyagok kiegészítéséhez a Központi Statisztikai Intézettől a következő anyagokat kérte: egy teljes kimutatást és statisztikai térképeket, amelyek tartalmazzák többek között az észak-erdélyi magyar népszámlások összehasonlító táblázatait 1890-től mostanáig, az 1941-es magyar népszámlálás kritikai elemzését és a jugoszláviai, bulgáriai, magyarországi románokra vonatkozó adatokat, ezen országok hivatalos népszámlálása alapján.
- h) Erdély kérdésének tanulmányozása.

A békekonferencia előkészítése céljából a következő memorandumok készültek el:

1. Z. Pâclișanu: Erdély kérdése – általános tájékoztató tanulmány történelmi, néprajzi és statisztikai jelleggel.
2. Z. Pâclișanu: Máramaros – általános tájékoztató tanulmány, ugyan-csak a fent említett jelleggel.
3. Z. Pâclișanu: A székelység kérdése – a kérdés rövid ismertetése.
4. Silviu Dragomir: Az etnikai kisebbségek helyzete Romániában 1919–1944 között – a kisebbségek fejlődését taglalja a román uralom alatt.
5. Silviu Dragomir: Erdély a demográfiai adatok tükrében – rövid statisztikai jellegű írás a kisebbségekről.

⁸² AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 95. bis. cs. 212–217. f.

6. A nemzeti kisebbségek helyzete Romániában 1944. augusztus 23-a után. Ezt a munkát a nemzetiségügyi helyettes államtitkár fogja megírni, s ehhez szüksége van a kormány kellő útbaigazítására. A nemzetiségek helyzetének változására Észak-Erdély visszafoglalása után, valamint a német kisebbség esetében alkalmazott speciális eljárásokra vonatkozó teljes adatokhoz és naprakész információkhoz való hozzáférés érdekében a bizottság különböző hatóságokhoz fordult, ezen megkeresések azonban válasz nélkül maradtak.⁸³
7. Az észak-erdélyi román lakossággal való bánásmód az 1940–1944 közötti magyar uralom alatt. A minisztérium politikai igazgatóságának magyar osztálya dokumentumokkal ellátott átfogó tanulmányt állított össze. A bizottság, értesülve az új magyar kormány békekonferencián tanúsítandó harcias magatartására vonatkozó információkról, úgy gondolja, hogy ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni, mert az az előző magyar kormányokat terhelő információkat tartalmaz, sőt egy, a hagyományos magyar törekvéseket és politikát fenntartani kívánó Magyarország ellen is támadási felületet ad. Szükséges idejében lefordíttatni és esetleg külföldön kinyomtattatni, mint az észak-erdélyi román lakosságot a négyéves magyar uralom alatt ért mindenféle atrocitások és üldöztetések bizonyítékainak gyűjteményét.

A delegációnk számára készített tájékoztató jellegű írások közül a következőket kell megemlítenünk:

1. Radu Crutzescu: A tengelyhatalmaknak az 1940. augusztus 30-i bécsi döntéshez vezető lépéseiről szóló tanulmány.
2. Z. Pâclișanu és S. Manuilă: Tanulmány a moldvai csángókról.
3. Z. Pâclișanu: A romániai zsidók helyzete a háború végéig.
4. Z. Pâclișanu: A független Erdélyért tett magyar törekvések ellensúlyozását célzó memorandum.⁸⁴

i) A nyugati határ kérdése⁸⁵

Tekintettel arra, hogy Magyarország kitartó követelései, melyek az elmúlt 25 évben a külföldi, különösen az angolszász politikai körökben visszhangra találtak, és úgy tűnik, hogy az utóbbi időben a külügyminiszterek londoni találkozásán résztvevők köreiben is, leginkább a nyugati határunkra vonatkoznak, vagyis e terület magyar többségű

⁸³ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 132. cs. 89–118. f.

⁸⁴ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 101. cs. 103–123. f.

⁸⁵ Ez és a következő két alárendelt cím az eredeti dokumentumban is i, j, h jelzéssel szerepel.

falvaira és városaira, a bizottság különös figyelmet fordított Erdély kérdésének erre a vetületére, és a következőket állította össze:

1. Általános memorandum a trianoni békeszerződésben megszabott határvonal igazolásáról és védelméről. Ebben az emlékiratban elemzés olvasható azokról az alapelvekről, amelyek az 1919–1920-as békekonferenciát vezették, és azokról a statisztikai, gazdasági, illetve a közlekedésre vonatkozó érvekről, amelyek e határ megtartása mellett szólnak a kizárólag külső megfontolásokkal ellentétben. Ezt az emlékiratot francia, orosz és angol nyelven nyomtatták ki. Az emlékirat szerzője: Z. Pâclișanu.⁸⁶
2. Az előbbi pontban említett írást Vintilă Mihăilescu professzor egy rövid földrajzi tanulmánnyal egészítette ki.
3. A bizottság arra kérte fel a CFR⁸⁷ vezérigazgatóságát, hogy állítson össze egy tanulmányt, amiből kitűnnek azok a technikai és pénzügyi nehézségek, amelyek akadályoznák egy észak-déli irányú vasút megépítését keletebbre, amennyiben a jelenlegi Arad–Szalonta–Nagyvárad–Nagykároly–Szatmár vasútvonalat egy új határ vágná át.⁸⁸

j) Egy esetleges népességcsere kérdése

Azon igyekezetében, hogy minden eshetőséget megvizsgáljon, a bizottság fontolóra vette a népességcsere kérdését is, arra a kevésbé szerencsés esetre, ha a békekonferencián területi változtatásokat erőltetnének Romániára.

E téma általános dokumentálása érdekében 1940-ben S. Manuilă új különböző tanulmányokat és statisztikai számításokat végzett a Turnu Severin-i tárgyalásokra. A bizottság úgy vélte, hogy jelen helyzetben ezen tanulmányok további elmélyítése nem felelne meg a szükségleteknek. A bizottság azonban hangsúlyozza azon egyhangú álláspontját, hogy bármilyen határmódosítás esetén, aminek Románia kénytelen alávetni magát, olyan népességcserét kell végrehajtani, amely nyomán nem marad román magyar uralom alatt, és ezzel párhuzamosan a magyarok létszáma is csökken, leginkább a határterületeken.⁸⁹

h) Sajátos kérdések a Magyarországgal aláírandó békeszerződés kapcsán

1. Erdély Budapesten található történelmi levéltárai. A bizottság Románia elsődleges érdekének tartja, hogy biztosítékokat szerezzen arra,

⁸⁶ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 95 bis. cs. 35–43. f.

⁸⁷ Căile Ferate Române (Román Vasutak).

⁸⁸ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 103 cs.

⁸⁹ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 131. cs. 2–201. f.

hogy a magyar kormány visszaadja Erdély történelmi irattárát, mely kötelezettséget a trianoni szerződés előírta, de amelynek végrehajtása elmaradt. (Z. Pâclișanu úr egy részletes tanulmányt dolgozott ki ebben a témában.)

2. A közigazgatási, bírósági levéltárak, valamint a magyar hatóságok által kiürített észak-erdélyi gyűjtemények és műtárgyak kérdése. Ezek között található a jól ismert beszercei történelmi levéltár.
3. Gozdsu Alapítvány. A bizottság arra kíván emlékeztetni, hogy a fontos Gozdsu-kérdés végleges szabályozása érdekében 1937-ben Románia és Magyarország között született – mindkét fél által ratifikált és 1940-ben a ratifikációs okmányok kicserélésével életbe léptetett – egyezmény végrehajtása elmaradt, Erdélynek nem sokkal később a bécsi döntés nyomán történt megosztása miatt. Mindenképp szükséges elérni a békekonferencián az egyezmény megerősítését, azon esetleges kiegészítésekkel, amelyeket az érsekség javasolna.
4. A Románia, Magyarország és Jugoszlávia közötti hármashatár. A bizottság felhívja a figyelmet arra, hogy a békekonferencián történő végleges határmegállapítással egyidejűleg szükséges megszüntetni a magyar kormány rosszindulata következtében 25 évig fennmaradt rendellenességet. A Románia és Jugoszlávia 1923-as megegyezése alapján történő határkiigazítások következtében a román–jugoszláv–magyar határ találkozópontra körülbelül 11 km-rel helyeződött nyugatabbra. Magyarország nem akarta elismerni ezt a módosítást, arra hivatkozva, hogy a határ-megállapítási munkálatok során módosító javaslatokat elutasították. Így a három határ találkozási pontja más maradt, mint a Románia és Jugoszlávia közötti egyezségben leszögeezett találkozási pont. Tabacu úr, a Katonai Földrajzi Intézet felügyelője összeállított erről a kérdéssel egy emlékiratot és egy térképet, amelyeket majd figyelembe vesz a békekonferencián részt vevő delegációnk.

II. A Bánság és a jugoszláv határ kérdése

A bizottság megbízatása elejétől kezdve napirendre tűzte a Bánát és a jugoszláv határ kérdésének részletes tanulmányozását, ami a román jogok szempontjából a sèvres-i egyezményben kevésbé kielégítő megoldást nyert. Kezdetben, a kérdés bizottsági tárgyalása idején, bizonyos jugoszláv megnyilvánulásokból következtetve nem volt kizárható a belgrádi kormány határmódosításra irányuló igénye. Később azonban, a román kormány által megszerzett biztosítékok és a belgrádi nyilatkozatok megerősítették, hogy ez az eshetőség kizárt. Az elkezdett általános jellegű

tanulmányok folytatásával párhuzamosan a bizottság ettől a perctől kezdve egy Románia és Jugoszlávia között esetleg megszületendő, területcsere tárgyú, barátságos egyezség megalapozására fordította a figyelmét. A területcsere célja megszerezni a Bánság és Nyugat-Erdély gazdasági érdekei szempontjából oly lényeges Temesvár–Báziás vasútvonalat.

A jugoszláviai román kisebbségre vonatkozó kutatásai során a bizottság nem hagyhatta figyelmen kívül a moráviai és Timok-völgyi kompakt románság kérdését. Az elkészült tanulmányok és térképészeti anyagok ezt a kérdést is tárgyalják, illetve erre vonatkozóan is tartalmazznak adatokat.

Összefoglalva, a Bánságra, a jugoszláv határra és a timoki románságra vonatkozó munkák a következők:

1. A párizsi békekonzferencián a Bánát kérdéséről folytatott tárgyalások történeti áttekintése. Ezt a tanulmányt Barbu követségi titkár úr készítette el.
2. Az 1912–1920-as békekonzferencián a Jugoszlávia Bánátra vonatkozó igényét alátámasztó érvek vizsgálata. Ezen mű szerzője Z. Pâclișanu úr.
3. A bánáti románok és a romániai szerbek helyzetére, illetve a két ország közötti etnikai határ megállapítására vonatkozó tanulmányok. A két tanulmányt V. Stoica miniszter úr, illetve Prof. S. Dragomir úr állította össze.⁹⁰
4. A Temesvár–Báziás vasútvonal teljes jogú használatát biztosító baráti megegyezés alapján történő településcserére vonatkozó tanulmány, amelynek szerzője S. Manuilă úr.
A CFR vezérigazgatósága a bizottság kérésére elkészítette az erre vonatkozó technikai tanulmányokat és elemzéseket.
5. Statisztikai kimutatások és etnográfiai térképek a Timok-völgyi románokról, amelyeket Opișanu követségi első titkár úr készített el, a Golopenția igazgató úr által képviselt Központi Statisztikai Intézet széles körű támogatásával.
6. Különleges kérdések.
Akárcsak a Románia és Magyarország között felmerülő kérdések viszonylatában, a bizottság ez esetben is igyekezett felállítani azon függőben lévő kérdések listáját, amelyekre a béketárgyalások során vagy közvetlen diplomáciai tárgyalások útján kell megoldást találni:
  - a) A tanügyi és egyházi egyezmény kérdése, kiváltképpen az 1934. július 2-i egyházi egyezmény ratifikálása és megvalósítása Jugoszlávia

⁹⁰ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 114. cs. 1–22. f.

- által. Erre a kérdésre vonatkozóan: az erre hivatott szervek vizsgálják meg, hogy a jelenlegi helyzetet figyelembe véve szükségesnek mutatkozik-e az egyezmény és mellékletei változtatása, kiegészítése.
- b) Az Erdélyi Ortodox Érsekség birtokában lévő Novi Sad-i Triandafil Alapítvány javainak kérdése.

Ezen kérdések ügycsomói megtalálhatók a minisztérium Politikai Igazgatóságán.

III. A bolgár határ

Megvizsgálva a román–bolgár határ és a Kadrilater kérdését, a bizottság a Horia Grigorescu úr által összeállított tanulmányok alapján egyhangúan elfogadta azt az álláspontot, miszerint a craiovai egyezmény – ahogy ez az aláírását megelőző összes dokumentumból kitűnik – nem tekinthető Románia által önként vállalt egyezségnek, ellenkezőleg, a tengelyhatalmak erős nyomása következtében született. A bizottság tehát úgy értékeli, hogy ezt az egyezményt, akár csak a bécsi döntést, érvénytelenség sújtja [az eredetiben: *lovit de aceleasi vicii de consimtământ.* – A ford.], mert mindkettő összefügg a tengelyhatalmak azon törekvésével, hogy Romániát megcsönkítsák és a szomszédos országok követeléseit kedvezményezzék, hogy hazánkat a hitlerista és fasiszta kormány érdekeinek kiszolgáltassák.

Következésképpen, bár a craiovai egyezmény főbb rendelkezései teljesültek – főleg ami a kötelező lakosságcserét illeti egyrészt Caliacra és Durostor, másrészt Tulcea és Konstanca megyék között –, az egyezmény mégsem tekinthető sem jogilag, sem politikailag, sem erkölcsileg érvényes alapnak a dobrudzsai határkérdés rendezésére.

A bizottság azon a véleményen van, hogy a jelenlegi bolgár kormány, amely elvetette a tengelyhatalmak érdekeinek behódolt rendszer minden politikai lépését, nem tudja fenntartani az egyezmény érvényességét, és nem tud megmaradni kedvezményezettjének.

A bizottság természetesen, amikor előterjeszti ezt az első számú szempontot, a kormány megítélésére bízva, hogy szükséges-e, és ha igen, milyen módon megtárgyalni ezt a kérdést a nagyhatalmakkal és a bolgár kormánnyal. Addig is azonban, amíg az ügy megfontolás tárgyát képezi, a bizottság felelőségének tartja, hogy javasolja a román kormánynak: mellőzze a craiovai egyezmény előírásainak teljesítését és ezzel az egyezmény igazolását.

Tekintettel ezen álláspontjára a bizottság nem vizsgált meg konkrét határrevíziós terveket, csupán elvi kérdéseket, a kormányra bízva az esetleg javasolható konkrét megoldásokat.

A bizottság az általa elkészített tanulmányokban mindenesetre kiemelte azon érdekeket és pontokat, amelyekre Románia hivatkozhat annak érdekében, hogy újra birtokba vehesse az 1913-ban megszerzett tengerpartot, illetve Silistra és Turtucaia városokat.⁹¹

A következő dokumentumokról van szó:

1. A Horia Grigorescu úr által szerkesztett memorandumok a craiovai egyezmény semmisségéről.
2. A Prof. Victor Papacostea úr által rendelkezésre bocsátott általános történelmi-politikai tanulmány a Kadrilater kérdésre vonatkozóan.
3. A dobрудzsai román–bolgár határra vonatkozó legfontosabb diplomáciai dokumentumok gyűjteménye.
4. A craiovai egyezmény rendelkezéseinek teljesítését nehezítő bolgár lépések ismertetése. E tanulmány elkészítésével N. Petrescu⁹² elnök urat bízták meg, aki az egyezmény végrehajtásáért felelős vegyesbizottságban a román delegáció tagja.

IV. Máramaros és Kárpátalja román lakosságának kérdése

Tekintettel az ez év tavaszán Ukrajnában tapasztalt aggasztó jelenségekre Máramaros kapcsán, a bizottság foglalkozott Máramaros kérdéssel. Păclișanu úr szerkesztésében elkészült egy általános történelmi, statisztikai és politikai vonatkozású tanulmány a Máramarosra vonatkozó – a párizsi békekonferencia által elismert – jogainkat illetően.

Ugyanakkor a Központi Statisztikai Intézet adatokat gyűjtött, kartogramokat és térképeket készített az említett jogok alátámasztására.

A Kolozsvári Egyetem Erdélykutató Intézete⁹³ rendelkezésre bocsátotta a Prof. Filipascu által a román Máramarosról írt francia nyelvű kézikönyvet.⁹⁴

A Kárpátalja Szovjetunióhoz csatolása kapcsán a Szovjetunió és Csehszlovákia között született egyezmény nyomán, az egyezmény önkéntes népességcserére vonatkozó előírásai és a Szovjetunió és Lengyelország között született hasonló kétoldalú egyezmény alapján a bizottság hasznosnak találta a kérdés tanulmányozását. A szovjet kormánnyal esetleg kilátásban lévő tárgyalásokra való tekintettel a kormány figyelmébe ajánlja azt a memorandumot és átirattervezetet, amelyhez csatolta a kárpátal-

⁹¹ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 120. cs. 57–268. f.

⁹² Nicolae Petrescu-Comnen diplomat. Küldött a Népszövetségéknél (1932–1928 és 1938), németországi nagykövét (1927–1929 és 1932), külügyminiszter (1938).

⁹³ Institutul de Studii Transilvane al Universității Cluj.

⁹⁴ AMAE F. Conferința de pace de la Paris, 27. cs. 14–35. f.

jai románok és a máramarosi rutének közötti népességcseréhez szükséges statisztikai adatokat. Ezt az anyagot kézhez kapta a minisztertanács alelnöke, még 1945. szeptemberi moszkvai látogatásának előestéjén.

V. *A Balkán-félszigeten és Magyarországon élő románok*

A bizottság által kilátásba helyezett dokumentumból nem hiányozhatott a Balkánon élő románokra vonatkozó elemzés. Szükségesnek tűnt a gyakran ellenőrizetlen és túlzó adatok megvizsgálása ezen a téren ahhoz, hogy alkalom adtán megalapozott számok és pontos térképek álljanak rendelkezésre, amelyek megállják helyüket az ellentétes érvekkel szemben.

Az Oprišanu első titkár úr által készített tanulmány a már létező kiadványoknak, a jugoszláviai, bulgáriai, görögországi, albániai románokra vonatkozó statisztikai adatoknak és az illető települések általános leírásának türelmes és körültekintő elemzését igényelte. A bizottság véleménye szerint a tanulmány, melynek elkészítéséhez a Központi Statisztikai Intézet által szolgáltatott adatokat is felhasználták, a témakör igen alapos tárgyalását tartalmazza, és használható lehet a balkáni országokkal való esetleges tárgyalások alkalmával.

A tanulmány egy fejezete a trianoni Magyarország román lakosságának helyzetével foglalkozik.

A bizottság azon a véleményen van, hogy a béketárgyalásokat fel kell használni konkrét és tartós garanciák elérésére a Balkánon élő románok számára, a szabad fejlődés és jogok [...].⁹⁵

C) *Gazdasági-pénzügyi kérdések*

A béketárgyalások kapcsán felmerült gazdasági-pénzügyi kérdések tárgyalására vonatkozó tanulmányok elkészítését I. Christu miniszter úr vállalta. Munkája során együttműködött az általa választott szakemberekkel és a Gazdasági Igazgatóság munkatársaival.

Christu úr javasolta, hogy a tanulmány néhány központi kérdéskörre épüljön. Az előkészítő munkálatok során a kérdésköröket a következőképpen csoportosították:

1. Hadviselési költségek és a fegyverszünet végrehajtásának költségei. E költségek hatása a román gazdaságra. A román gazdaság jövője.
2. Az Egyesült Nemzetek gazdaságpolitikája és ennek hatása a román gazdaságra. Románia álláspontja, helye egy esetleges tervezett világ-gazdaságban. A román ipar fejlődési lehetőségei.

⁹⁵ Olvashatatlan rész.

3. A világgazdaság helyreállítására és a monetáris stabilizációra vonatkozó tervekről szóló dokumentumok.

Ezek után összeállították a tanulmányok terveit:

I. A román gazdaság veszteségei

- az Egyesült Nemzetek ellen viselt háború,
- a fegyverszünet végrehajtása,
- a Németország elleni katonai erőfeszítések kapcsán.

II. Gazdasági perspektívák a következők figyelembevételével:

- demográfiai mutatók,
- talaj- és altalajkincsek,
- termelés,
- cserék,
- szállítás,
- tőke,
- nemzeti jövedelem.

III. Nemzetközi gazdasági tervek és Románia helyzete:

A fent említett fejezeteket tárgyaló jelentések közül a nemzeti jövedelemre vonatkozó különös körülményt igénytelt, elsősorban a fizetés- és transzferképesség terén. Ezért ezen fejezet számára egy különleges munkatervet kellett összeállítani; az egyes alfejezetek kidolgozásával az illetékes intézmények és hivatalok képviselőit bízták meg.

Egy másik, nehezen feldolgozható témakörnek az ipari termelésre vonatkozó kérdéskör bizonyult, tekintettel a naprakész adatok hiányára és a háború során bekövetkezett változásokra (kitelepítések, rombolások, alapanyag-elkobzások, új feltételek stb.). Az ipari termelés naprakész helyzetének feltérképezése érdekében, az Ipari és Kereskedelmi Igazgatóság közreműködésével, elkészült egy terepen végzett statisztikai felmérés.

Jelenleg a munkálatok a következő stádiumban állnak:

- az anyagok többségét előkészítették (ezek jegyzékét mellékeljük a jelen beszámolóhoz),
- egyes jelentések bonyolultabb adatgyűjtést és adatfeldolgozást igényeltek, ezért ezek még mindig véglegesítési folyamatban vannak (lásd: mellékelt lista),
- Christu miniszter úr személyesen foglalkozik a következőkkel:
  1. A román kőolaj,
  2. Románia helye a világgazdaság új rendszerében.

Folyamatban van a mellékletben említett más gazdasági elemzések elkészítése is.

Emellett I. Christu úr összefoglaló jelentést készít a gazdasági vonatkozású tanulmányokról.

D) A propaganda

Az említett kérdések vizsgálata nem tette lehetővé, hogy pusztán a rendelkezésre álló kisegítő-személlyel a bizottság egy teljesebb tervezet állítson össze a propagandatevékenységekről. Ennek ellenére elkészítette a hozzáférhető kiadványok leltárát, s ennek alapján rangsorolt: kiválogatta azokat a kiadványokat, amelyeket hasznosnak talált, és figyelmen kívül hagyta azon kiadványokat, amelyek nem felelnek meg a jelenlegi helyzetnek, nem állják ki egy igényes tudományos kritika próbáját, vagy nem felelnek meg a formai-tartalmi, illetve a fordítás szempontjából egy olyan propaganda követelményeinek, amely felvehetné a versenyt más országok propagandájával, különösen Magyarországgal.

A bizottság fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy e vizsgálat következtében mérvadónak tartott kiadványok sem számbelileg, sem minőségileg nem kielégítőek. Fontos hiányosságokat kell tehát ezen a téren pótolni, és a bizottság kötelességének tartja felhívni a figyelmet e hiányosságok mielőbbi pótlásának szükségességére. Ugyanakkor a bizottság támogatásával összeállított tanulmányok nagy része már most terjesztésre alkalmas.

Fel kell ismernünk, hogy a háború ideje alatt és a fegyverszünet megkötése utáni időszakban egyaránt csak helyel-közzel lehetett a Románia számára kedvező tézisek terjesztésére irányuló tevékenységet folytatni. A háború alatt az ellentétes érdekű országoknak, elsősorban Magyarországnak, a szövetséges országokban kiküldöttei voltak, akik szakadatlan propagandatevékenységet folytattak. Magyarország, újjáélesztve diplomáciai kapcsolatait a szövetséges államokkal, természetesen ki fogja használni az újabb lehetőséget, hogy ezen tevékenységét felerősítse.

<A bizottság tehát a kormánynak figyelmébe ajánl néhány olyan javaslatot, amelyek összessége – véleménye szerint – minimális cselekvési tervet jelenthet a propaganda és sajtó terén:

1. Különleges bizottságot kell létrehozni, amely a tudomány és írás terén a leginkább hozzáértő és legnagyobb tekintéllyel rendelkező személyekből áll, akik irányítják majd néhány propagandairat összeállítását. E bizottságnak elsődlegesen a következőket kell szem előtt tartania:
  - a) Általános tájékoztatás Erdély kérdéséről;
  - b) válasziratok a legfontosabb magyar propaganda- és vitairatokra

2. Figyelembe véve a nyomdai munkálatokat nehezítő romániai körülményeket, különösen a papírhiányt és a magas árakat és azt a tényt, hogy a Nyugattal való kommunikációs lehetőségek egyszerűbbé váltak, a bizottság úgy véli, hogy a tervezett propagandairatokat Franciaországban, Angliában és Svájcban kellene nyomtatni. Így biztosítani lehet, hogy a nyomtatás időben történjen, és a nyugati elvárásoknak megfelelő kivitelezésű munkák szülessenek.
3. Ugyanakkor a bizottság parancsoló szükségét látja felvilágosító cikkek külföldi sajtóban való megjelentetésének. E cikkek tervét a javasolt különleges bizottság állítsa össze, és az ő irányítása alatt kivitelezze a Sajtóigazgatóság.>
4. Ezen cikkek ésszerű terjesztése, a nyomtatás felügyelete, de leginkább a külföldi politikai, tudományos és publicisztikai körök Románia jogairól való közvetlen tájékoztatása érdekében a bizottság elengedhetetlennek tartja egy kompetens, az illető helyi viszonyokat jól ismerő megbízottak csapatának kiválasztását, akiket minél hamarabb a nyugati országokba küldhetnek. Amennyiben ez még nem megvalósítható, olyan személyeket kell keresni az országból, akik tehetségesek, megbízhatóak, és rendelkezésükre kell bocsátani az ehhez a tevékenységhez szükséges anyagokat és eszközöket. A román ügy élharcosainak szövetséges országokban kifejtett, béketárgyalás előtti és ennek ideje alatti, meghatározó jelentőségű munkája és a háború ideje alatt Magyarország által folytatott tevékenység megfigyelése elégséges egy azonnali [...] ⁹⁶ lépés szükségességének indoklására.

Következtetések és javaslatok

Előterjesztve a tevékenységére vonatkozó beszámolót, a bizottság úgy véli, hogy amennyiben a kormány nem ad más utasítást, a fent említett munkák – megfelelő időben elvégezhető – befejezésével egyidejűleg a békeszerződésre való hivatalos felkészülés folyamatának egy következő szakaszba kell lépnie. A rendelkezésre álló idő nem ad lehetőséget arra, hogy egy egyszerű technikai előkészítéssel megbízott szerv (a bizottság) hosszabb tevékenykedjen, az előkészületeknek át kell kerülniük a politikai tényezők kezébe, amelyeknek határozniuk kell a békekonferencián képviselendő álláspontokról és az ezek fenntartására szolgáló legmegfelelőbb eszközökről. Ugyanakkor nem tűnik korainak a békekonferencián részt vevő delegációhoz csatlakozó különböző területek

⁹⁶ Olvashatatlan szövegrész.

szakértőinek kinevezése. Így a szakértők egyenként is megismerhetik feladataikat és kötelességeiket, eszerint készülhetnek fel, és ugyanakkor együtt dolgozván kialakulhat a szükséges csapatszellem is.

A bizottság úgy gondolja, hogy a békekonferenciára való alapos felkészülés csak akkor garantált, ha a külügyminisztérium teljes apparátusa, kiváltképpen az ebből a foglalatosságból eddig kimaradó Politikai Igazgatóság bekapcsolódik ebbe a munkába, amely tulajdonképpen megfelel hatáskörének, és ha a személyzet legszigorúbb kiválasztása és munkafegyelme révén megfelel hivatala szerepének és kötelezettségeinek.

Ezekre a megfontolásokra támaszkodva a Béke-előkészítő Bizottság a következő javaslatokat teszi:

1. Egy kormányzati bizottság létrehozása, amely véglegesen leszögezi a Bizottság által tanulmányozott kérdéseket illető álláspontokat.
2. Különböző szakterületeken tevékenykedő szakértők kinevezése, akik továbbgondolják és esetleg kiegészítik az összeállított tanulmányokat. A javasolt szakterületekről szóló táblázatot csatoljuk a jelen beszámolóhoz.
- <3. Egy különleges bizottság kinevezése, amely kidolgozza a propagandatervet a fenti javaslatok alapján.>
4. A Politikai Igazgatóság kádereinek átszervezése, munkamódszerének megújítása és egy minél szorosabb együttműködés kialakítása a fent említett szervek, a külügyminisztérium felső vezetése és az igazgatóság között.

A BÉKE-ELŐKÉSZÍTŐ BIZOTTSÁG ELNÖKE

(AME F. Conferința de Pace de la Paris, 94. cs. Comisia pentru studiiul problemelor păcii. 1–34. f.)

Fordította: *Lőrincz Ágnes*